

# BAJAI HONPOLGÁR



Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2025. szeptember • XXXVI. évfolyam 9. (418.) szám

Ára: 450 Ft



Fotó: Molnár Attila (kapcsolódó írásunk a 6. oldalon)

- A Mária-kultusz megjelenési formái a néphagyományban
- Küzdelem az egészséges vízért – Norton-kutak városunkban
- Lappangó férfiportrék nyomában – kutatás az Éber-életmű darabjai után
- A sport erejével fejleszteni – interjú Csete Margittal
- Honpolgár-estek írásban: kulisszatitkok a régi Nemzeti Színházból



## Tartalom

- „...mennyei szép Rózsa, kinek jó illatján lel-  
künk meggyógyula” (*Lex Orsolya tanulmá-  
nya*)..... 3
- Kitüntetések a közelmúltban (*BH-  
összeállítás*)..... 5
- Az egészséges vízhálózat kialakításáért  
(*Sarlós István forrásközlése*)..... 6
- Fejezetek a bajai zenei élet és színjátszás  
történetéből (*Gál Zoltán írásának 2. része*) 8
- Folyamatos kutatás lappangó festmények  
után (*Sándor Boglárka riportja*)..... 10
- Humor, filozófia, költészet – a 60 éves  
Vidovits Iván művészetéről (*N. Kovács Zita  
köszöntő írása*)..... 12
- „Ha nem vagy senki, még bárki lehetsz...”  
(*Dudás Júlia interjúja Csete Margittal*)... 14
- Bajai vizeken – Rezét (*Gergely Józsefné  
visszaemlékezésének 3. része, közléteszi:  
Marosvásárhelyiné Gergely Anna*)..... 17
- Kulisszatitkok – a Nemzeti Színház belső  
törvénykönyve és a színházi bíróságok  
működése 1937-1848 (*Szalisznyó Lilla  
tanulmánya*)..... 20
- A bajai Honpolgár-estek ütemtere és  
tervezett tematikája, 2025/26 (*BH-  
összeállítás*)..... 23
- Főszerepben: a bab (*Szünder Dezső  
receptjeiösszeállítás*)..... 24

# BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti  
és kulturális folyóirata  
Megjelenik minden hónap elején  
ISSN 1416-4469

### Főszerkesztő:

Dr. Mayer János

**Főmunkatárs:** Dr. Nebojszki László

**Olvasószerkesztő:** Sándor Boglárka

### A szerkesztőbizottság tagjai:

Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,  
Masa György, Sarlós István, Sipos Loránd,  
Szünder Dezső, Zalavári László

### Online szerkesztő:

Mayer István

### Lapalapító:

Újvárosi Általános Művelődési Központ

**Kiadó:** Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:

OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja

Számlaszám: 11732033 20030119

**Postacím:** 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.

**E-mail:** bajaihonpolgar@gmail.com

**Előfizetés: 06-79/322-600**

### Nyomdai munkák:

Arculat Nyomda Kft.

Felelős vezető: Csuvár Zoltán

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**Honlapunk: [www.bajaihonpolgar.hu](http://www.bajaihonpolgar.hu)**

A szerkesztőség a beküldött  
kéziratok rövidítésének és stilisztikai  
javításának jogát fenntartja!

## Hűbérurak és vazallusok (egykor és ma)

### Mayer János

■ Egyik kedves nyári olvasmányom volt a spa-nyol-katalán *Ildelfonso Falcones A föld örökösei* c. regénye. (Sajnos magyarul még nem olvasható, de a belőle készült remek filmsorozat a Netflixen elérhető.) A 14-15. században játszódó történetből kiderül, hogy a középkori Katalónia tele volt trónviszályokkal, fanatizmusba hajló hitbéli meggyőződésekből származó – vagy azokra hivatkozó – súlyos belső megosztottsággal. A kor társadalmi viszonyait és a szereplők sorsát alapvetően meghatározták a feudalizmus (a hűbériség, a jobbágyföldesúri viszony) kötöttségei.

Hatalmi harcok korában természetesen megtörtént, hogy fordult a széljárás, és – némi küzdelem árán – új urak kerültek a régiek helyébe. A hatalmaváltások gyakori velejárója, hogy utána (akkoriban szó szerint is) hullottak a fejek, és az új uralkodók igyekeztek megjutalmazni azon híveiket, akik a „nehéz időkből” is kitartottak mellettük. Utóbbiak – vazallusi hűségüket esküvel is megerősítve – kitüntetett (grófi, hercegi) címetek, illetve busás jövedelemmel kecsegtető katonai, világi vagy egyházi méltóságokat is kaptak. E hűbéri viszony alapja a hűbérúr részéről a *bizalom* volt (hiszen ki szeretné, hogy hűbérese önállósítsa magát, netán ellene forduljon); míg a vazallusnak elsősorban *hűségét és lojalitását* kellett bizonyítania. (Így remélhettem, hogy a *senior* a jövőben sem feledkezik meg róla, és megvédi, ha megtámadják.) Az persze akkoriban sem ártott, ha a magas tisztségbe emelt személy valamelyest konyított is az általa irányított területhez: jó volt, ha az újdonsült admirális látott már tengert, a kincstárnok tudott számolni, vagy – hogy a korabeli kulturális életre utaljunk – a kancellár tudott (latinul) okleveleket fogalmazni, az udvari bolondnak pedig volt humora és finom kritikai érzéke. (Attól, hogy valakinek csörgősipka kerül a fejére, még nem lesz vicces, ahogy attól sem lesz író senki, hogy pennát fog a kezébe.) Ha viszont ezeken a posztokon valakinek kiderült a nyilvánvaló alkalmatlansága, az nemcsak megszégyenült, hanem gyakran az életével fizetett érte. Az is látható a regényből, hogy a szakértelmet és a tapasztalatot hatalmi viszonyoktól függetlenül is megbecsülték; a főhős, *Hugo Llor* legnagyobb ellenségének helyi regnálása idején is Barcelona fő-pincemestere lehetett, ugyanis mindenki tudta: nála jobb bort és borpárlatokat a városban és a környékén senki nem képes előállítani. És bár a város élén álló grófok szinte élet-halál urai voltak, a nyilvánosság vagy a népharag őket is döntéseik megmásítására kényszerítette, ha nem tudták azokat a nép számára is érthetővé tenni.

Néha az az érzésem, hogy ma is hasonló világban élünk. Napjaink kitüntetési, jutalmazási rendszerében, intézményvezetői kinevezéseiben – úgy tűnik

– azonos *hűbéri szemlélet* érvényesül, még ha papíron mindez szabályszerű pályázati rendszer árca mögé rejtve történik is. Az előrelépés legfontosabb (sőt, néha talán egyetlen) szempontja a hűség és a lojalitás, de a középkorban a vazallustól még elvárt tanács és segítségnyújtás (*consilium et auxilium*) valódi igénye nélkül. Egy-egy új hatalom ugyanúgy zsákmányként tekint az általa kezelt erőforrásokra, ahogyan egy frissen felemelkedett hűbérúr tette, és éppúgy igyekszik is belőle vazallusait megjutalmazni, ezáltal magához láncolni. S mivel betömenődő „éhes szájakból” általában jóval több van, mint felosztható javakból, egy-egy hatalmaváltás után – függetlenül a teljesítményektől – leszámolási hullám kezdődik, ha nem másért, akkor a „hiányzó bizalom” okán. (Mostmár csak szimbolikusan.) A szakértelem, tapasztalat és személyes alkalmaság itt marginális szerepet játszik: a fanatikus hívek úgylis mindent elhisznek, némi kommunikációval pedig mindent meg lehet magyarázni.

De tévedés ne essék, nemcsak napjaink, magukat a hatalom birtokában tévedhetetlennek gondoló hűbéruraitól ráz ki a hideg. Legalább ilyen veszélyesek azok a maguk köré hasonlóképpen fanatikus követőket gyűjtő szerencselovagok (szemfényvesztők) is, akik ugyan nagy hangon hengegnek saját harci dicsőségükről és férfiaságukról, csörtetik a kardjukat, harsányan gyalázzák ellenfeleiket – pedig sosem jártak csata közelében sem. Csak egyről feledkeznek meg, de nagyon. A középkorban lovaggá valaki elsősorban nem a születés vagy beházasodás, még csak nem is a kezében tartott fegyver révén vált, hanem úgy, hogy végigjárta a nevelés lépcsőfokait, és mindenki számára igazolni tudta, hogy a legfőbb lovagi erények birtokában van. Ezek között pedig nem az állandó erőfitogtatás (ami a gyengék fegyvere), hanem – például – *az adott szó becsülete, a gyengék, elesettek és a nők védelme, az ellenfelek tisztelése* (udvariasság), *a nagylelkűség, a higgadság* (mértékletesség) és a (házához, úrhoz és a hithez való) *hűség* volt a legfontosabb. Arról nem is beszélve, hogy lovaggá ütése előtt a jelöltnek meg kellett gyónnia bűneit, majd az áldozat után megtisztulva „övezték fel” az elit tagjai közé. Persze, akkor és azóta is sokszor előfordult, hogy a sors (az uralkodó, a nép) arra méltatlanokat is magasra emelt, akik a világi embereszmény, a szebb jövő ígért megvalósítása helyett önnön szobruk faragásába fogtak – de az ő „királyságuk” többnyire kérészerű volt. Ajnározóik is hamar belátták, hogy a király meztelen, s amikor az önhibájából vagy a körülmények folytán elbukott, úgy gyalázták a „gőgös zsarnokot”, mintha nem is ők látták volna benne az utolsó reményt. A monumentális regényben ilyenekre is akad példa, de könnyen lehet, hogy a valóságban is lesz, pedig már régen nem élünk a „sötét” középkorban – bár néha úgy látszik. ■

# „...mennyei szép Rózsa, kinek jó illatján lelkünk meggyógyula”

## Lex Orsolya

■ A magyarság, a magyar néplélek erősen kapcsolódik Szűz Máriához, mivel hazánkban különösen erős a *Mária-eszmeiség*, mely részben Szent Gellért püspöknek és Szent Istvánnak, részben pedig annak a szimbolikus örökségnek köszönhető, melyben közrejátszott az ősi, talán a kereszténység felvétele előtti időkben gyökerező *Boldogasszony-kultusz* és az Emese-hagyomány is. Erre rétegződött aztán Szent László, Zsigmond, Mátyás király Mária-tisztelete. A törökellenes küzdelmek győzelmi jelképeként is ismert a kígyó fején taposó *Napbaöltözött Asszony* vagy *Holdsarlós Madonna*, akinek öltözete a nap, lába alatt holdsarló, fején tizenkét csillagból álló korona van. S természetesen mindemellett a néplélekben ott lakozik a személyesség, az azonosulás lehetősége, a mélyen emberi mivolta, hiszen Mária nő, asszony, édesanya, aki szeret, félt, biztonságot nyújt, aki szenved, amikor gyermeke szenved.

Parasztágunk Mária-képe, a Szent Szűz alakja a néplélekben teljesebb, összetettebb, mint a bibliából ismert Mária-kép, amelyből néhány jelentős esemény (születés, keresztelődés, kánai menyegző stb.) kapcsán megismerjük ugyan Jézus édesanyját, ám a nép képzelete, lelkülete – Erdélyi Zsuzsanna néprajzkutatótól kölcsönzött szóval – *szent kíváncsisága* többet akar tudni róla. *A maga környezetében, életszintjén akarja látni. Ezen vágyat elégítik ki a kánonban nem szereplő apokrif művek, a „nincs megírva, de kegyesen hihetjük” elv nyomán elterjedő alkotások. Hatásuk a nekik tulajdonított neves szerzőik miatt szétáradt a középkorban, majd beszivárgott a nép spirituális állományába. Itt tovább élt, kiszínesedett, lélekre és környezetre szabottan a paraszti látásmódba illeszkedve, gazdag földilét-szerű Mária-alakot, képet jelenített meg az örökített nemzedékről nemzedékre mind napjainkig.*

A paraszti életforma szilárd kereteit megadó teljes kalendáriumi esztendőt át megátszövik a Máriához kötődő ünnepek, jeles napok, melyek általában más-más jelzővel a *Boldogasszony* nevet viselik, mint a *Gyümölcsoltó Boldogasszony*, *Sarlós Boldogasszony*, *Gyertyaszentelő Boldogasszony* stb. napja. Egyházi népénekeinknek külön csoportja (Mária-énekek) kapcsolódik Mária életének fontos eseményeihez, a Szent Szűz alakjához. Búcsújáró helyeink, melyek a katolikus magyarság tömeges találkozásának helyszínei, szinte kivétel nélkül Mária tiszteletét hirdetik, s jelentős hányaduk még nevében is hordoz-

za ezt: *Máriapócs, Máriaradna, Máriakönnye, Máriabesnyő, Márianosztra, Máriaigyűd* stb. S ha már búcsújárás, akkor régi fényképekről vagy személyes emlékeink sorából talán feldereng a hófehér ruhát viselő fiatal lányok csoportja, akik búcsú, körmenet alkalmával vállukon hordozható Mária-szobrot tartanak, s helyi népviselethez alkalmazkodó, de fehér színű ruháikban váltak ki a vasárnap templomba igyekvő helybeliek közül. Nyakukban általában kék szalagra fűzött Mária-érmét viseltek. A Mária-lányok külön rendet alkottak a falvak társadalmában. Makulátlan hírű és erkölcsű, vallásos, imádságos lányok kerülhettek soraikba. Fontos volt, hogy egyforma termetűek legyenek, mert így vihették csak vállukon a Mária-szobrot. A legények nagyra becsülték a Mária-lányokat, és kitüntetésnek számított, ha udvarolhattak nekik. A szülők büszkéek voltak, ha lányuk Mária-lány lehetett, mert nevelő munkájuk sikerét látták ebben.

Az emberi élet szakaszait is végigkísérte a Boldogasszonnyal való kapcsolat. Boldogasszony ágyának hívták Alföld-szerte azt az ágyat, azt az elkülönített, a szülés idejére kijelölt, szentnek tekintett teret, melyet az anya állapota és a vallási hiedelmek szerint szigorú szabályok öveztek. A szülés után is itt tartózkodott édesanyja és újszülött. Falun az 1930-as években még élő hagyomány volt, s szalmából való előkészítése a bába dolga volt. Az ágyat lepellettel (*boldogasszony lepedője*) elfüggönyözték, főként a férfinép szemé elől (de az igézés, szemmel verés elől is, mert az anyát féltették a tej elapadásától, az újszülöttet betegségekől). Az elfüggönyöző lepedő neve *sátorlepedő szűnyogháló*, a kész ágy a *sátor*. A díszes „sátorlepedők” nemzedékről nemzedékre öröklődtek. Egy családban több asszony fekvő ágyát díszítette ugyanaz a lepedő. Az újdonsült anya nem léphetett ki a lepedő mögül, s a sátorba csak bizonyos személyek mehettek be. Először csak a bába, később a nőrokonok, de férfi vagy a többi testvér sohasem. A boldogasszony ágya intimitást és nyugalmat biztosított, és megvédte őket a fertőzéstől és a gonosz erőktől. A sátorlepedőt hímzés díszítette, szinte minden esetben kakas vagy stilizált madár, amely a gonosz erőktől vagy igézéstől védett, és mindig párban, egymással szemben hímezték. Nem hiányozhatott róla a szeretetet jelképező tulipán és szív sem. A virágok, levelek és termések a növekedést és a termékenységet jelképezték.

A szülést követő néhány hetes időszakot, melyet a fiatal anya ágyban tölt, szintén a fenti névvel illették. Szülés és keresztelés



Gyöngyöspatai Mária-lányok Mátraverebély-Szentkúton 1947. (Manga János felvétele-Néprajzi Múzeum tulajdona)

közötti időszakban szentelt gyertya világított éjjel-nappal abban a szobában, ahol az anya újszülött gyermekével feküdt. Amíg az asszony a Boldogasszony ágyán fekszik, a rokonságból való asszonyok látják el élelemmel, igen bőségesen. A gyermekágyas időszak végén történt az asszonyavatás, melynek idején szétszedték a *Boldogasszony ágyát*, szalmáját elégették. A gyermeket pedig áttették a bölcsőbe.

Amikor a gyermek cseperedni kezdett, már tanították imádkozni, énekelni, sokat meséltek neki, és e mesék között gyakorta ott voltak legendameséink, Mária-legendáink, melyek Mária életéről szóló apokrif legendák és mondák, Mária születéséről és gyermekkoráról, Jézus születéséről, az egyiptomi meneküléséről. Legnépszerűbbek közöttük azok az elbeszélések, amelyekben Mária parasztasszonyként jelenik meg. Ruhát mos, ebédet főz, hét szoknyát visel (az asszonyoknak csak annyi a havi vérzésük, amennyi Mária hetedik szoknyáján átütött). A természetben előforduló dolgok eredetének magyarázata is sokszor függ össze valamiképpen Máriával vagy a kis Jézus születésével. Például vadvirágaink keletkezése, külleme sokszor függ össze Máriával, az ő cselekedeteivel, szépségével stb. Elterjedtségük és népszerűségük részben a középkor elején kialakult Mária-kultuszban rejlik. S mire a gyermek mindezeket meghallgatta, megtanul-


*Nógrádsipeki máriás lányok*

ta, már részt vett a családi gazdaságban, ahol a jeles napok s a hozzájuk fűződő szokások számtalan szállal kötődnek a Szűzanyához, Boldogasszonyhoz. A népszokások költészete, a *betlehemezés*, a *szálláskeresés* s az egyházi, valamint az évkör egyéb ünnepei (húsvét) évről évre felidézik Mária életének fontos eseményeit. Az egyéni életfordulókon, a születés-születés, az esküvő-lakodalom, a siratás, virrasztás alkalmain is jelen van Szűz Mária.

Aki jártas a gyógynövények világában, bizonyosan több olyan növénynevet is ismer, melyekben Mária neve vagy a Boldogasszony kifejezés szerepel, ugyanis a fent már említett kötődés okán a népi botanika számos növényhez kapcsolta valamilyen módon Szűz Máriát. Koltay Erika *Boldogasszony virágai* című írásában többféleképpen magyarázza ezen elnevezések keletkezését. Előfordul, hogy a növény morfológiai sajátosságai, mintázata alapján kapja a nevet, hiszen virágának formája lábbelire, levele palástra emlékeztet. Így születik például a *Boldogasszony papucsca*, *Kisasszony tenyere*, *Boldogasszony palástja*, *Mária cipője* elnevezés. Más esetben a leveleken található mintázat színe adhatja a népi elnevezés magyarázatát. Néhány ilyen elnevezés kapcsán még a fent említett minta keletkezéstörténetét is ismerik a növénynevet használók, mint például a *Szűz Mária teje* vagy a *Máriaúte* gaz elnevezések esetében. A szép levelű, jó, erős illatú növényeket kapcsolja a nép Máriához. Ezen felül a keresztény művészet színszimbolikája is közrejátszhatott a választásban, így a kék, a piros, sárga és a fehér színű virágok, valamint az örökzöldek a leggyakoribbak közöttük. Közismert, hogy a virágszentelést (népiesen virágáldást) is Bol-

dogasszony ünnepéhez, Nagyboldogasszony napjához (augusztus 15.) kapcsolják, mely esemény inkább Nyugat-Magyarországon, illetve a magyarországi némettség által lakott területeken, településeken volt szokásban. A csokrok 77, 7 vagy 9-féle növényből álltak, Hajóson például szigorúan 9-féle növény került bele: érett búzakaralász, rozmaring, Boldogasszony mentája, kakastaréj, bíborvirág, aranyvessző, héjakútmácsonya, káposztalevél, sóvirág. Utóbbik (itt Hajóson) mindenképpen benne kellett hogy legyen, de a fent megfogalmazott szabályok szem előtt tartásával a virágok cserélődhetnek akár, így kerülhetett a csokorba búzavirág, pipacs, szarkaláb, mezei margaréta, fehér mécsvirág, tüskés bogáncs. Boldogasszony csokrával Bálint Sándor szegedi néprajzkutató is foglalkozott, aki arra a megállapításra jutott, hogy falvanként változó, jellemzően egyedi összeállítása volt e csokroknak, melyet kenderkóccal kötöttek össze, s kislányok vitték magukkal a misére, hogy ott a szertartás végi, szenteltvízzel történő áldáskor fejük fölé emeljék, majd hazavigyék s a házban felakasszák. E csokornak, s a csokorban lévő virágoknak, de még apró darabjaiknak is gyógyító, rontáselhárító erőt tulajdonítottak.

Bálint Sándor először 1977-ben kiadott *Ünnepi kalendárium*a említést tesz arról, hogy *Hercegszántó sokác asszonyai a falu határában lévő „vodica”, vagyis szentkút kis Mária-kápolnájánál gyertyafény mellett énekelve, imádkozva virrasztanak. A Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt templom főoltára egyébként a felvirágozott koporsóból égbeszálló Szűzanyát ábrázolja. Virágszentelés már nincs.*

Az augusztusi és a szeptemberi Mária-ünnep közötti időszakot illetve a népnyelv valamikor két *Boldogasszony köze*, két *Asszony köze* elnevezéssel, ami a *Nagyboldogasszony és Kisasszony* napja (szeptember 8.) közötti bő három hetet jelölte. Ezen időszakot a gazdasági évkörben igen szerencsés, fogatos időszakként tartották számon. S ahogyan vannak jeles napjaink között szigorú asszonyi dologtiltó napok, úgy ez az időszak éppen ellenkezőleg, az asszonyi munkákra az egyik legalkalmasabb idő. Az ilyenkor ültetett tyúk az összes tojását kikölti és csirkéit fölneveli, sőt, a *Kétasszony* közti tojás tavaszig eláll. A búzacséplésnek is ez volt a legalkalmasabb ideje. A ruhát ezekben a napokban kellett szellőztetni, akkor *nem esett belé a moly*. De gabonát is ekkor volt érdemes szellőztetni, hogy ne essen kár benne. Több vidéken ekkor gyűjtötték az orvosi füveket.

*Kisboldogasszony* napja Szűz Mária születésének emléknapja. Népénekeink Mária alakját különböző metaforákkal jelenítik meg, úgy mint *hajnali szép csillag*, *menyenyi szép csillag*, *üdvösség hajnala*, ami nem véletlen, hiszen Mária születésének gazdag apokrif hagyománya van, melyben megjelenik a fenti motívum is. Például a *Teleki-kódex* (16. század, Marosvásárhely) Anna-legendája elmondja: *hogy „...Szent Annának elkövetkezvén az órája, a hétnek néminemű keddin szüle. Egészségben szüle ... az edes Szűz Máriát. Miképpen az angyaltul megtanítottak valának, mert ő vala ez világnak jövődő megvilágosojtja*


*A napba öltözött asszony ábrázolása*

és asszonya és tengörnek csillaga.” A világo sság, hajnal elhozója, a hajnali csil lagként megjelenített Máriához így a népi jámborságban olyan különleges szokások kötődtek, mint a napfelkeltenézés annak reményében, hogy megpillanthatják a ke lő napban a Szűzanyát. Bizonyos búcsús helyeken ezért szokás volt e nap éjszaká ján virrasztani, közös imádsággal várni a hajnalt. Ezt jegyzi fel Andocs, Máriapócs és Csátka mellett Vodícáról is Bálint Sán dor. Amikor a nap földere ng, a jelenlévők térdepelve együtt imádkozzák el az *Úran gyalát*.

Sok évvel ezelőtt, egy néprajzkutató egy idős csángó asszonnyal való beszélgetésé ben került szó arról, hogyan lehet ép elmé vel átvészelni azt, amikor egy anya fiai nem térnek haza a háborúból. Az idős asszony a felmerült kérdésre azt válaszolta, hogy va lóban nagy keserűség, de mi ez a fájdalom a Szűzanya fájdalmához képest?! Hasonló esetet ír le *Erdélyi Zsuzsanna*, az archaikus népi imádságok kiváló kutatója, egy 2001- ben kiadott tanulmánykötetben, ahol egy Borsod megyei asszonnyal való beszél getés „tanulságait” rögzíti, s aki *társmeg váltónak* nevezi a Szűzanyát. A Szűzanya valóban a Megváltó társa a szenvedésben, de a két kifejezés nem fedi pontosan egy mást. Mária „a szívében érezte végig, hogy az ő fia mennyire szenved. Nem hagyta el a keresztnél az ő egyetlen fiát...elájult, fájd almai vótak, ő is síratta, mint más anya, ha látja, hogy halálán van és tudja, hogy nagyon fog szenvedni...szóval én nagyon szeretem a fájdalmas Szűzanyát...mert ő érti, ő a fájdalmak anyja és legjobban érti az én fájdalmamat...”. Mindezekből szépen kirajzolódik az, amit fentebb már említet tem, hogy a néplélekben Mária alakja s ezzel együtt a Szűzanyával való kapcsolat

nagyon személyes, nagyon emberi, folya matosan jelenlévő dinamikus valóságként tekintenek rá, szólnak hozzá, kérik oltalmát, segítségét.

Mária a tárgyi világban is jelen volt a régi emberek mindennapjaiban. A parasztszo bák *szentsarkában*, kegyképeken, ponyva nyomtatványokon, a katolikus templomok festett képein, s ne felejtkezzünk el régi pénzeinkről sem.

Magyarország Védasszonyának képe régi pénzeinken is ott van. A magyar pénzverésben Szűz Mária feltételezhetően I. István bizánci mintára vert aranypénzén tűnik fel először. Biztos megjelenése III. Béla szintén bizánci típusú rézpénzén van. Állandó éremképpé Hunyadi Mátyás uralkodásának idején vált, s ettől kezdve ez az éremkép általában szerepel a magyar aranypénzekben, s ezüstpénzeinknek is gyakori ábrája 1848-ig.

Ferenc József pénzeiről hiányzik a Madon na, de a pengőkorszak ismét életre keltette. A

félholdon ülő Madonna körül **MAGYARORSZÁG VÉDASSZONYA** felirat van. Ennek a típusnak és egyidejűleg Szűz Mária pénzen történő rendszeres ábrázolásának 1939 volt az utol só kibocsátása. A fémpénzek mellett néhány bankjegyünk is ábrázolta Máriát az 1920-as, 30-as években.

A Bácskában, a Sárközben és Kalocsa vidékén ezekből a Máriát ábrázoló ezüst-pénzekből is készültek pénzes nyakékek (*lázsiás, húszas*), melyen a pénz helyi öt-vösök által körbecifrázva, színes üveg-gyöngyökkel megdíszítve, kis füllel ellátva, láncra vagy gyöngy közé fűzve népi ékszer-ré vált.

Ünnepeken és hétköznapokon is ott volt eleinkkel a Boldogasszony. Imáikban, éne-keikben, pénzeiken, ékszerükön, erdőn-me zőn kísérte minden lépésüket. Vigyázott a bajban lévőre, támaszt nyújtott az elesett-nek, példát adott az elbizonytalanodóknak, erőt a szenvedőknek. ■



Igazoló okirat a Mária-kongregációba történő felvételtől (1933)

## Kitüntetések a közelmúltban

Állami ünnepünk, augusztus 20. alkalmából ebben az évben is számos magas kitüntetést adtak át. A 2025. évi díjazottak között is több bajai kötődésű személyiség volt. **Markovics Józsefné**, a bajai horvát önkormányzat elnöke, az országos horvát önkormányzat alelnöke (az Alsóvárosi ÁMK korábbi igazgatója, jelenleg a kalocsai Szent István Gimnázium tanára) *Magyar Arany Érdemkereszt* elismerésben részesült a magyarországi horvát kisebbség kulturális értékeinek megőrzése kapcsán kifejtett tevékenysége, valamint több évtizedes pedagógusi pályafutása elismeréseként. A bajai származású színművész, a Déryné Művészeti Közhasznú Nonprofit Kft. projektvezetője, kulturális szakember, szupervizor **Kolti (Krascsenics) Helga** hosszabb időn

át végzett kiemelkedő közművelődési tevékenysége, a korszerű művelődés és a művészi ízlés fejlesztése érdekében végzett tevékenysége elismeréseként *Bessenyei György-díjat* vehetett át.

A Gemenci Erdő- és Vadgazdaság Zrt. vezérigazgatója, **Csonka Tibor** az erdők közjóléti funkcióinak fejlesztése érdekében végzett közel három évtizedes munkája elismeréseként a *Magyar Érdemrend lovagkeresztje* elismerésben részesült. **Pétevári Gábor**, a Gemenci Erdő- és Vadgazdaság Zrt. nyugalmazott erdő- és vadgazdálkodási szakmémőke pedig az *Életfa Emlékplakett Ezüst fokozata* kitüntetést vehetett át Nagy István agrárminisztertől.

**Minden díjazottnak sok szeretettel gratulálunk!**

# Az egészséges vízhálózat kialakításáért

## Sarlós István

■ Az ember alapvető biológiai szükséglete a megfelelő minőségű ivóvíz, amelynek biztosítása egy közösség életében meghatározó jelentőségű. A gazdaság és a társadalom gyarapodása az egyre jobb minőségű ivóvízhez jutás lehetőségét is elhozta az embereknek. Ahol nem voltak folyó- vagy állóvizek, ott kutakkal biztosították a megfelelő mennyiségű vizet. A kútásás, kútfúrás már az ókortól ismert tevékenység, amelyet körültekintően végeztek. Kezdetben a talajvíz kinyerésére nyílt kutakat – sírkút, aknás kút, csápos kút, vert kút – ástak, már ekkor fontosak voltak az egészségügyi szempontok, azaz a kút vízminőségének megőrzése, a szennyezések elkerülése. A kútból vödörrel húzták fel a vizet, ami egyszerű, de körülményes eljárás volt. A technika fejlődése idővel lehetővé tette, hogy egyszerű szivattyúkat állítsanak be a víz kiemelésére a hagyományos vízhúzás helyett. Az első pumpás kutak a 18. században jelentek meg Angliában, ezek 7 méteres mélységből hozták fel a talajvizet. (Tűzoltószekereken már korábban használták a szivattyúkat!) A szivattyú

technikai újításaival a mélységet 7-ről 12-13 méterre növelték, így a mélyebben lévő talajvizeket is elérték. Megjelentek a pumpás kézi szivattyúval felszerelt kutak, angol elnevezésüket használva a Norton-kutak.

Egy város életében meghatározó volt a megfelelő mennyiségű, jó minőségű víznyerési lehetőség. Ez egy Duna menti város esetében egyszerűnek tűnik, de a valóságban nem ez volt a jellemző. Az 1880-as években szabályozták a város melletti Duna-szakaszt, a vízvételi lehetőségek száma jelentősen csökkent, és a talajvíz szintje is lejjebb süllyedt. Az 1876-os közegészségügyi törvényből kiindulva elkezdtek a kútkutak leborítását, hogy a lehető legkisebbre csökkentsék a szennyezés és fertőzés veszélyét. A bajai közgyűlés már 1878-tól napirenden tartotta a városi ásottkút-hálózat kiépítését, mivel az artézi kutak nem bírták ellátni a várost a megfelelő mennyiségű ivóvízzel. A közegészségügy elvárásai alapján viszont már a Norton-kutak kiépítése volt az elsődleges cél. 1885-ben Baja város anyagi helyzete megengedte, hogy fokozatosan megkezdjék a kúthálózat kiépítését, így a téma ismét a városi közgyűlés elé került.

„112. közgy. [közgyűlési] 10785, 10721. kig. [közigazgatási] Felvetetett a gazdasági szakosztálynak a városi tanács által beterjesztett javaslata a városban felállítandó közös kutak iránt, mely javaslatot a városi tanács azon véleménnyel terjeszti be, hogy ily kutak felállításánál a város egyéb terheire való tekintettel bizonyos rendszer határozatnék meg akképpen, hogy egy-egy évben csak egy kút állíttatnék fel.

Dr. Ivánovits Pál úr kívánja, hogy miután máshol

a nyílt kosaras kutak már nagyban átala-kíttatnak, a felállítandó kutak a város tekintélyéhez képest szivattyúsak legyenek, és vagy szivattyús kút állíttassék fel, vagy semmi.

Dr. Ladányi Mór úr szintén szivattyús kutak felállítása mellett nyilatkozván előadja, hogy közegészségügyi szempontokból a minisztérium nem sokára az egész országban is be fogja szüntetni a nyílt kutakat. Ezeket szóló annál fogva, hogy abba mindenféle edények beleeresztetnek és ezek által megfertőzések történhetnek, maga szempontjából is a közegészségre nézve ártalmasnak tartja – ugyanazért, úgymond, miért tennénk magunkat a bekövetkezendő miniszteri rendelettel ellentétbe, ezért szivattyús kutak felállítását javálja. – A sorrend tekintetében pedig ennek megállapítása végett egy külön bizottság kiküldését indítványozza.

Dr. Ivánovits Pál úr ezen bizottság összeállítását a polgármester úrra ruháztatni kívánja.

Cserba Ferenc úr pedig nyomban ajánlott e kiküldöttséghez tagokat, – ami elfogadattván.

Határozat:

Polgármester úr elnökele alatt Dr. Ivánovits Pál, Szutrély Lipót, Dr. Ladányi Mór, Kazal János, Borkovits Péter, és rendőrkapitány Scheibner Gyula urakból álló küldöttség megbíztatik, hogy a közös kutaknak mily módon és mily egymás utáni rendszerben való felállítása iránt javaslatot terjesszen be.”\*

E közgyűlési határozat volt a kiindulópontja egy bő fél évszázados folyamatnak, amelynek során a városban elterjedtek a pumpás kézi szivattyús Norton-kutak. A fedett kutakra vonatkozó törvény csak egy városokra vonatkozó belügyminisztériumi rendelet lett 1887-ben, de ez a tényeken nem változtatott. A város fokozatos gyarapodásával a hálózat növekedése sem állhatott meg, az 1930-as évek második felében már Mátéházapusztán adták ki az építési engedélyeket Norton-kutakra.

\* A közgyűlés pontos dátuma ismeretlen, mivel az 1885-ös közgyűlési jegyzőkönyv több helyen is hiányos, és a pontos dátumot meghatározó oldal itt hiányzik. A tárgyalt napirendi pontokból – a június-július-augusztusi polgármesteri jelentés – egyértelmű, hogy szeptemberben tartották, a következő közgyűlést pedig október 11-én. ■



Ma is működő Norton-kút a Pázmány és a Czirfusz utca sarkán

# Fejezetek a bajai zenei élet és színházi történetéből

## 2. rész

### Dr. Gál Zoltán †

■ Az 1800-as évek kezdetén a mai értelemben vett zenei életéről természetesen Baján sem beszélhetünk. A középkor zenéjének két ága, az egyházi és a világi zene elkülönülése azonban az előző évszázadban is jól elkülöníthető. Az egyházi zene a vallások szertartásrendjéhez, a különböző egyházi alkalmakhoz (körmenetekhez, keresztelőkhöz, búcsúkhöz) kötődött.

A zene világi ágát kizárólag a népzene jelentette. A világi hangszeres zene társadalmi alkalmakhoz, családi ünnepekhez, lakodalmakhoz, népszokásokhoz kapcsolódott. Hangszere a duda volt, mely aztán hegedű-duda párosításban a cigányzenekarok elődjének tekinthető. Erről adatot 1747-ből találhatunk, Csáky Miklós kalocsai érsek Bács-Bodrog megyei főispánna való beiktatásával kapcsolatban: „A megérkező érseket a királyi biztos ünnepi beszéd kíséretében bevezeti a főispáni méltóságba, mire kilenc szál cigány tust húz, s a mozsarak megdörögnek [...] Majd felhangzik a lelkes »Vivat«, cigányzene és mozsárdurrogás.” A leírás ékes bizonyítéka annak, hogy már három és fél évszázaddal ezelőtt rangja volt a cigányzenének. A magyar nyelv elismertetéséért indított országos mozgalom rövidesen összekapcsolódott a zene és táncművészet magyarrá tételének igényével. A katolikus istentiszteleteken a hívek 1790-től már magyarul énekeltek. Ugyanebben az esztendőben, de magyar szóval, magyaros ruhával, Bihari, Lavotta és Csermák magyaros tánczenéjével tüntettek a császári önkényuralom ellen. A lakosság ellenállásba ütköző bajai intézkedés kapcsán idézek: „A népösszeírásra, adókvetésre és a felmérésekre eddig összegyűjtött adatok iratait az 1790. április 7-i közgyűlés után a város legmagasabb pontján, idős Petrovác József háza mögötti téren, az ún. Katonavárosban a császár katonáinak szemé láttára zeneszó mellett elégették, a házszámokat levakarták vagy lekasztották.” Mint tudjuk, II. József császár (a „kalapos király”) halálos ágyán valamennyi rendeletét – kivéve a türelmi és jobbágyrendeletet – visszavonta, ám a császári önkényuralommal szembeni ellenérzés megmaradt. A tiltakozás része volt az említett zeneszó is.

Ebben a történelmi pillanatban, a reformkor hajnalán, Rózsavölgyi Márk Bajára érkezésével és két évtizedes bajai működésével városunk a magyar zene és tánc megszületésének egyik színterévé vált. Történt pedig, hogy pályája kezdetén, 1813-ban hangversenykörútja során városunkba érkezett egy fiatal hegedűs,

Rózsavölgyi Márk. (Akkor még Rosenthal Márknak hívták.) Célja az volt, hogy hangversenykörútja során két koncertet adjon, amelyek bevételeiből szentpéteryári utazása költségét kívánta előteremteni, minthogy a művészetkedvelő orosz cár udvarába igyekezett.

A tervezett két bajai hangversenyből majd két évtized lett. A hangversenyen a közönség soraiban ült egy bájos kisleány. Mint mondják: meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt. Egy év múlva házasságot kötöttek. Rózsavölgyi bajai letelepedéséhez hozzájárult hangversenyeinek anyagi sikere, és az is, hogy bőkezű mecénásra talált Szentgyörgyi Horváth János, Baja egyik földesura, a Grassalkovich-birtok bérlője személyében: „... annyira megszerette játékát, hogy azonnal pénzsegély mellett Baján telepedjék le.”

Rózsavölgyi hegedűvirtuózi és zeneszerzői képességei sikert arattak más városokban is. 1816-ban Székesfehérvárott, később Veszprémben adott hangversenyt. Gyakran megfordult Pécsen is, ahol szintén neves pártfogóra talált Brandau báró személyében. 1817-ben Balatonfüreden „fölötte fényes sikerrel működék, az itt mulatott fürdővendégeket méltó csodálatra ragadta.” Ott írta a *Füredi lassú magyar* című darabját.

Mecénásai segítségével és sikeres hangversenyeivel anyagi biztonságot szerzett. Hegedűt és kalligráfiát, azaz szépírást taní-



A 19. század világhírű hegedűse, Reményi Ede a Pandúr-szigeten muzsikál

tott, ezek is jól jövedelmeztek. 1819 április végén azonban hatalmas tűzvész pusztított Baján. Leégett Rózsavölgyi háza is. Megsemmisült minden ingósága, műveinek kéziratai is a lángok martalékává lettek. Így írt róla önéletrajzában: „Szeretett feleségemmel alig hat esztendeje éltem boldogan és megelégedetten Baján, amikor 1819 április utóján éjjel a tűzvészben minden vagyonomat elvesztettem, 11-től 1-ig ugyanis 375 ház égett le.” A tűzvész után előbb Pécsen hangversenyezett, majd két esztendőt Temesváron töltött, ahol a városi színház zeneigazgatói tisztét látta el.

1821-ben visszahívták Bajára, és évi 400 forint támogatást juttattak számára. A támogatás feltétele mindössze az volt, hogy Bács megyében telepedjen le. Ez lehetett hazánkban az első művészi ösztöndíj. Rózsavölgyi állást nem vállalt, csak komponált és tanított. A zeneszerzés mellett zene- és szépírást tanított. 1823-ban Győry Ferenc Tolna megyei főispán lett Bács-Bodrog vármegye főispánja. Beiktatásán Rózsavölgyi és zenekara muzsikált. Rózsavölgyi neki ajánlotta három szerzeményét. Érdeklődés még a beiktatással kapcsolatban, hogy az eseményről kémjelentés is készült, mely azonban az ott elhangzott zenedarabokra nem tért ki.

Időközben Rózsavölgyi sikerei már messze túlnőttek a város és a megye határain. A *Veszprém Megyei Zenetársaság* meghívta tagjai sorába. A társaság kiadványaiban nem kevesebb, mint 18 műve jelent meg. A társaságtól kapta (a Rosenthal név tükkörfordításával) a Rózsavölgyi nevet, amikor 1824-ben a társaság jegyzőkönyvébe már ezt írták be.

A bajai évek alatt Rózsavölgyi munkássága egyre szélesebb körben vált ismertté. A magyar kulturális élet központjába, Pestre vágott. Növekvő sikerei és talán gyermekeinek taníttatása is kívánatosá tette számára, hogy Pestre költözzön. Erre már 1826-ban kísérletet tett, de pesti letelepedése csak 1833-ban történt meg. További sikereit bajai működése alapozta meg. Jelentőségét először korának két géniusza, Petőfi Sándor és Liszt Ferenc ismerték fel. Petőfi nagy verset írt emlékére, Liszt Ferenc pedig feldolgozta egyik művét a *II. Magyar rapszódia* című műveiben.

A Rózsavölgyi távozása utáni időkből kiemeltem a gimnáziumi énektanítást. Baja akkor egyetlen gimnáziumában, a III. Béla elődjében ez sokáig a hagyományos egyházi éneklésre korlátozódott. Stoczek György az érdem, aki 1855-ben került az iskolához természet- és énektanárnak, hogy az 1855/56-os tanévben létrehozta Baja legrégebbi (máig is



„A cimbalom atyja”, Allaga Géza a hangszer oktatásával is foglalkozott

működő) iskolai énekkarát, és megkezdte, a „szívemelő négyes ének”, azaz négyeslével kórusművek tanítását. Kezdeményezésének jelentőségét jól látva Horváth Ferenc igazgató lelkes értékelést írt az évkönyvbe: „[Stoczek György] jelen év kezdetével kiválasztván százánál több jóhangú ifjút, azonnal megkezdte a hangjegyek és alaphangok szabályos előadását, és néhány havi iskola után már bemutatta áldozatának zsenijét a templomban, azontúl egész év folytán minden ünnep- és vasárnapon számos válogatott egyházi éneket zengedeztetve gyönyörködtette lelkeinket. Majd: – Kiterjeszkedett később a világi dalok tanítására is, és hetenként kétszer, kedden és szombaton 6 órakor kizárólag ilyen darabokban gyakorolta tanítványait.”

Stoczek György (1818-1872) műszaki pályán végzett az egyetemen, majd a szabadságharc leverése utáni megtorlás éveiben a bajai iskolában lett menedékre. Az 1859 utáni politikai enyhülés következménye lehetett, hogy 1861-ben Stoczek György visszakerült Pestre, ahol egyetemi oktató, sőt egyetemi rektor lett, a műszaki tudományok jeles képviselője lehetett. [Stoczek Györgyöt Bajáról egy fegyelmi ügy miatt távolították el, áthelyezés útján Besztercebányára, majd Pozsonyba került, ahol továbbra is gimnáziumi tanár volt. A Műegyetem jeles akadémikus oktatója, egyetemi rektor valójában bátyja, Stoczek József volt. György 1872-ben öngyilkosságot követett Pozsonyban – a szerk.] Stoczek Baján példamutató lelkesedéssel és önzetlenséggel dolgozott. Az iskola a taneszközöket, oktatási segédesszközöket a tandíjból szerezte be. A beszerzés indokoltságát a tanév végén a városi számvevő ítélte meg, aki már a krétafogyasztás növekedését is kifogásolta. Természetesen bírálta a „szívemelő négyes ének” tanításához szükséges, 100 forintért megvásárolt

zongora megvételét is, illetve az árához a tandíjból hozzápótolt 17 forint 83 krajcárt. Ugyanis a zongora árba 85 forintot Stoczek tanár úr adott, nagylelkűen lemondva a tanulók által az énekkutatásért befizetett díjról.

A császári önkény enyhülésének jele volt az is, hogy a nagy hegedűművész, Reményi Ede (aki szabadságharc alatt Klapka György tábori hegedűse volt) hazatérhetett a száműzetésből. Első bajai hangversenyét 1860. augusztus 28-án adta, a következőkben még többször játszott Baján. Első fellépését kalandos körülmények között rendezték meg. A császári önkény a szabadságharc eltiprása után Baját a Magyarországtól elkülönített tartományok egyikéhez, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánsághoz csatolta. Mivel Reményinek az ún. Vojvodinában nem volt játszási engedélye, a hangversenyt a Sugovicán átelve, a Pandúr-szigeten tartották. A művészt, mint a szabadságharc résztvevőjét, valóságos dicsfény övezte. Nagyszerű hegedűs volt, aki hangversenyein összegyűjtötte a budapesti Petőfi-szobor alapját. A szakirodalom a bajai hangverseny időpontját 1860. július 14-ére tette. Ekkor azonban a hangverseny valami okból (talán betegsége miatt) elmaradt, és azt több mint egy hónappal később, augusztus 28-án tartották meg.

Még néhány évvel korábban a gimnázium egykori tanulója, Szarvas Gábor is bekapcsolódott az ifjúság zenei nevelésébe: „Meg kell itt emlékezni Szarvas Gábor 4. évi jogász úrról is, aki itthon létének néhány havában még mielőtt intézetünkben világi dalokra kerülhetett sor, bájosan csengő hangját, s a szabályos műéneklési kitűnő jártasságát 12 nagyobb tanulónk tanítására tudtunk nélkül felajánlotta, csak akkor lepett meg minket az eredménnyel, midőn már vagy 20 jeles, remek darabokat műértő szabályossággal énekelhe-

tett velük. Vegye forró köszönetünket!” – írja a gimnázium évkönyve. A következő esztendőben Szarvas Gábor a műének óraadó tanára lett a gimnáziumban, ahová egri távollét után 1860-ban rendes tanárként visszatért. A diákokat énekre tanító Szarvas Gábor utóbb jeles tudós, a Magyar Nyelvőr című folyóirat és a magyar nyelv-művelés megalapítója lett, Baján utca viseli nevét.

Az énekkari kultúra ápolására alakult meg 1856-ban a *Bajaer Bürgerliche Liedertafel* (Polgári Dalos Tábla vagy Egylet). Tagjai polgárok, osztrák hivatalnokok, katonatisztek voltak. Ez a mozgalom – ironikusan a dalkultúrát sörözgetés mellett ápoló társaságnak nevezték – Németországból és Ausztriából érkezett hazánkba. A Bajaer Bürgertafel 60 tagú férfikkal és 20 tagú fúvós-vonós összetételű zenekarral működött. Próbáit először az Attila u. 25. alatt, majd a Központi Fiúiskola (ma: Kormányhivatal), tehát az egykori Horváth-kertben lévő lakatlan épületben tartotta, melyet az uraság díjtalanul átengedett nekik. Minden bizonnyal szorgalmasan gyakorolhattak, mert a Horváth-kertben minden vasárnap úgynevezett „séta-hangversenyt” tartottak. A Liedertafel az 1860-as évek kezdetéig működött. A történelmi körülmények változásával az ide vezényelt osztrák és cseh hivatalnok tagok lassan visszatértek hazájukba, így Irschikovszky nevű karmesterük is, a Liedertafel megszűnt.

Az énekkari kultúra ápolásában a Bürgerliche Liedertafel helyét az 1861-ben alakult és a város zenei életében ma is kitüntetett szerepet betöltő Liszt Ferenc Énekkar vette át, eredetileg Magyar Dal és Zeneegylet néven. A Dal és Zeneegylet 1862 húsvétján szerepelt először, amikor Szentistvánban magyarul énekelte az ünnepi misét. Hangversenyeit a Lőkertben, az Arany Bányában, később a Nemzeti Szállóban tartotta. (A Lőkert az Alvégen, a mai Bereczki Máté Kertészeti Szakközépiskola helyén, a nevével őrző Lőkert soron volt.)

Az 1860-as évek elején alakult egy vonós-négyest játszó, tekintélyes polgárokból álló kis társaság. Tagjainak nevét is tudjuk. Az első hegedűszólámot Matauschek Ignác zenetanár, a második szólámot Einweg János kántor, a brácsát Hackl Ernő, a Magyar Dal és Zeneegylet karmestere, a csellósólámot pedig Hengl Adolf igazgató-tanító játszotta. A próbáknak Hengl Adolf lakása adott helyet, mely hosszú évekre találkozó helye lett a bajai zenekedvelőknek. Matauschek Ignác, az idős mester szorgalmasan oktatta az ifjúságot. Vele kapcsolatban említhető, hogy udvarában állt egy hatalmas diófa, az ifjúság magasan az ágak közé egy pódiumot szerkesztett, és az idős mesternek létrán kellett felmászni, hogy

kamarazene produkciójukat meghallgassa. Az egyik legény, a mester Antal fia maga is neves zenetanár lett.

Egy másik anekdotát ifj. *Éber Sándor* festőművészről hallottam. Hengl Adolf, a kamarazenei összejöveleket lelke az 1880-as évek közepén úgy érezte, hogy előrehaladott kora miatt az általa ellátott cselló szólamban utánpótlásról kell gondoskodnia. Egyszerűen megoldotta a kérdést. A tudós *Bartsch Samu*, a tanítóképző igazgatója nagyon jól orgonált. Amikor azonban megkérte Hengl *Hermína* nevű leánya kezét, az apa azzal a feltétellel járult hozzá a házassághoz, hogy Bartsch megtanul csellózni. Ez meg is történt, így a házasságkötésnek nem volt akadálya. Hengl Adolf vagy negyedszázadon át volt lelke a bajai kamarazenei mozgalomnak. Amikor 1886-ban visszavonult, helyét veje, Bartsch Samu vette át. Nagy veszteség volt a zenei élet szempontjából, amikor Bartsch Samu nem vezette tovább a főként tanítóképző intézeti és gimnáziumi tanárokból álló kamarazene-társaságot. Nagy nyereség volt ezzel szemben ifjabb *Kersch Ferenc* Bajára kerülése. 1904-ben lett a Tanítóképző tanára a kitűnő zenepedagógus, zongorista és nagyszerű szervező.

Ugyanebben az időben muzsikált Baján egy másik lelkes társaság, mely a Baja-bezdánitápcsatornát, tehát a Ferenc-csatornát és a Deák Ferenc zsilipet építő olasz mérnökökből, tisztviselőkből és a hozzájuk csatlakozó bajai zenekedvelőkből állt. Velük együtt játszott a híres cigányprímás, *Vajda Sándor*, illetve zenekarának *Kecskés* nevű csellistája.

Külön kell szólnom *Allaga Gézáról*, „a cimbalom atyjáról”. Apja Kossuth kormánybiztosként részt vett a szabadságharcban, ezért Haynau halálra ítélte. Amikor fiúgyermekei felmentek Pestre, hogy a kivégzés előtt elbúcsúzzanak apjuktól, megnyíltak a börtön, a Neugebäude (Újépület) kapui, és apjuk szabadon távozhatott. (Jókai *A kőszívű ember fiai* című regényében találkozunk hasonló esettel.) Haynau, aki már a mi szabadságharcunk előtt megkapta kegyetlensége miatt „a bresciai hiéna” nevet, hirtelen kegyvesztettsége miatt haragjában megkegyelmezett a halálra ítélt foglyoknak. Ez 1850. július 8-án történt, Allaga Géza 9 éves volt akkor.

1870-ben, amikor Eötvös József megalapította a Bajai Tanítóképzőt, Allaga Géza gyakorló tanári évét Baján, a Tanítóképzőben töltötte. Előtte az iskolai tanítási szünetekben hazajött Bajára, muzsikált a Hengl Adolf vezette kis kamarazene társaságban. A bajai zenei élet történetéhez tartozik, hogy Allaga Géza *Tóth Kálmán* verseire írott dalait, a *Beűtta az utat a hó* és a *Szeretlek én egyetlenegy virágom* kezdetűt országszerte énekelték.

\*\*\*

Érdekes színfoltja a bajai zenei életnek a *veliko prelo*. Az egykori munkaszokás Szabadkáról érkezett Bajára 1911-ben, de már fényes farsangi bál formájában. A veliko prelo mindig a február 2-ával, Gyümölcsoltó Boldogasszony napjával kezdődött, és azt követő időszakkal folytatódott. A leírások szerint a mulatság alkalmával eljátszották *Petres János* csávolyi plébános egy-egy erkölcsnemesítő darabját. A meglehetősen terjedelmes darabok alatt állítólag a fiatalságnak már „viszketett a talpa”, hogy járassák a kólót, de a csárdást és a keringőt is.

A népi hangszerek között kezdetben a duda vitte a prímét. Ez volt a népi mulatságok, a vendéglők, csárdák, különböző borkimérések, a bögrecsárdák hangszere. Ilyen műintézmény bőven volt Baján is, a 19. század végén majdnem száz lehetett belőlük. Dudaszó zengett Baján még az 1910-es években is. *Volly István* neves zenetudós szerint bajai dudás a piactéri kiskocsmákban dudált. Karácsony hétében öreg férfi betlehemesek járták a várost. Őt nagy botos, subás, kalapos pásztor lépkedett elől, mögöttük négy alsószoknyás, fehér réklis, papírsüveges angyal vitte a betlehemet. Hátul pedig a dudás ballagott, és fújta polkaritmusban: „*Ó, te áldott Jutka asszony, kelj fel az ágyadból, / Szolgáidat, leányidat keltsd fel az ágyából, / Siessenek túrós, mákos, szilvás lepényt sütni, / Ha akarnak velünk együtt Betlehembe émi...*” Dudás muzsikált lakodalmakban, kiskocsmákban, tanyai bálókban is.

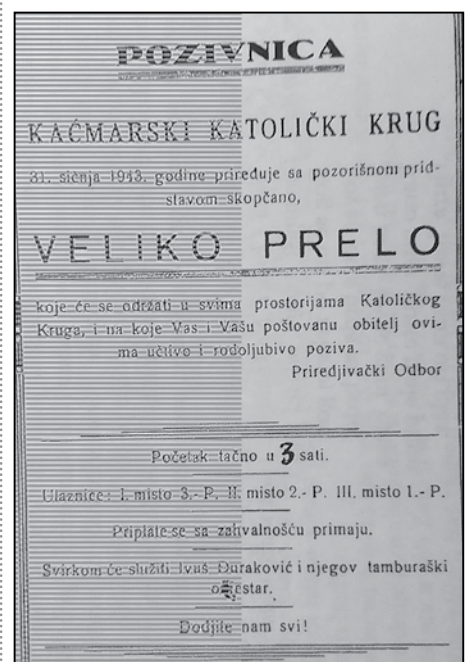
A cigánybandák lassan a dudások helyébe léptek. A cigánybanda kifejezés nem elítélő megnevezés volt, a cigányzenekart hívták így. Egyik példaképük *Bihari János*, a verbunkoszene egyik meghonosítója, a másik a két évtizeden át Baján élő hegedűs és zeneszerző, a csárdás elindítója, Rózsavölgyi Márk volt. A cigánybandák hangszeregyüttese ebben az időben alakult ki. A cigányzenekar a hegedű, brácsa, cselló, nagybőgő vonós hangszercsaládból, fafúvóból, a klarinétból és egy pengetősből, a cimbalomból állt. Fő műfajaik voltak a hallgató-kesergő, a verbunkos, a lassú és friss csárdás.

A cigány muzsikások a múlt században két északi városrészben laktak: Istvánmegyében és Józsefvárosban. (Istvánmegye 1852-ig önálló község volt, a mai Határ úttól a vasúti felüljáróig terjedt.) Liszt Ferenc, *Erkel Ferenc*, *Egressy Béni*, sőt *Beethoven* is lelkesedett a cigányzenéért. A cigánybandák lakodalmakban és bálókban muzsikáltak. Igyekeztek lépést tartani a változó divattal. Megtanulták a polkát, a keringőt, a francia négyest, majd a különböző rumba-változatokat is. Az 1920-as években megjelent a dzsessz, a zongora-dob kettős változatban, így a cigányzene mindinkább a nem táncos helyekre, vendéglőkbe, kiskocsmákba szorult vissza.

Lehet, hogy az úgynevezett szerenád-hangszerekkel utoljára 1968-ban szóló népi zene Baján. A véletlen folytán ennek az együttesnek jómagam is tagja voltam. A szendrői (ma Smederevo, Szerbia) fesztiválon Magyarország képviselőjére Baját jelölték ki. Mivel a Zeneiskolában dolgoztam, az együttes összeállítására én kaptam megbízást. Ahogyan lenni szokott, „hozzáértők” rögtön megállapították, hogy nem értek hozzá, hiszen én klasszikus zenét tanultam. (Azt nem tudhatták, hogy főiskolás koromban egy öreg zenésztől órákat vettem, akitől megtanultam a népzene csínját-bínját.) Összeállítottam egy népi zenekart: *Tamás Róbert* prímás, *Dankó Gábor* klarinét, *Dankó József* klarinét, *Sárközi Konrád* nagybőgő, *Fébb István* cimbalom. Feleségem csellón, én pedig brácsán játszottam. Olyan kitűnő muzsikásokat sikerült az ügynek megnyernem, hogy a belgrádi rádió egyórás műsorunkat egyenesben közvetítette. (Ez nagy szó volt akkor!) A rendezvény sikere – akkor még nem egész 1 éve dolgoztam a zeneiskolában – egy csapásra megváltoztatta az irányomban való ellenérzést.

Röviden érdemes megemlékezni az egykor országosan is jó hírű *Vízügyi Kamarazenekarról* is, amely a város gazdag zenei életében kiemelkedő szerepet töltött be. Baráti társaságként működött a nemes cél, Baja zenekultúrájának ápolása érdekében. A zenekar tagjai között volt kétkézi és irányító vízügyi dolgozók, mérnökök, orvosok, tanárok, nyugdíjasok és zeneiskolai növendékek is. Valamennyien amatőr szívet és lelkesedéssel, de hivatásos muzsikuskhoz méltó színvonalon szolgálták a zenekultúra ügyét. ■

- Folytatjuk -



Égy katymári preló plakátja az előző évszázadból

## Folyamatos a kutatás lappangó festmények után

■ *Állandóan megújuló, mégis mindig biztonságosan otthonos: a Jókai utcában található Éber-émlékház – a bajai Türr István Múzeum részeként – az utóbbi években olyan helyszínné nőtte ki magát, amely rendezvényei által (is) mágnesként vonzza a látogatókat. Az Éber festőcsalád hagyatékát gondozó, gyűjtő és bemutató intézmény munkatársai folyamatosan azon dolgoznak, hogy maguk is minél tágabb képet kapjanak és ezáltal mutassanak is az életmúró, amelynek a mai napig is szép számmal vannak lappangó darabjai. Egy-egy elfelejtett vagy épp nyilvántartásban sem szereplő festményre bukkanni – főként hosszas nyomozás és kutatómunka eredményeképpen – mindig különleges öröm és izgalom nemcsak az Éber család leszármazottai, de a művészetpártoló bajaiak számára is.*

### Sándor Boglárka

■ Komoly érdeklődést váltott ki idén is a Múzeumok éjszakáján az *Éber-émlékház*-ban összeállított időszak kiállítás, amely ezúttal férfitörkéket mutatott be. *Éber Anna* kurátor 32 (1902 és 1908 között készült) képet válogatott be a tárlatba, ezek közül 11 magángyűjteményből származik, 16 a Türr István Múzeum gyűjteményét gazdagítja, ötöt pedig más intézményektől kölcsönöztek a kiállítás idejére. – Minden évben összeállítunk egy időszak kiállítást, főként azért, hogy a rendszeresen visszatérő látogatóinknak mindig tudjunk valami újat mutatni. Ezeknek a kiállításoknak a megnyitását a Múzeumok éjszakájára időzítjük, mert a nyári időszakban számíthatunk a legtöbb látogatóra, illetve erre az alkalomra jönnek el a bajaiak is a legnagyobb számban. Sokféle témát elővettünk már az Éber-képek közül: voltak bajai képek, népi képek, egyházi képek, illetve női portrék. Idén a férfitörkéket következtek, ami azért is jelentett egyfajta könnyebbséget, mert igen sok ilyen jellegű képet ismerünk. Régen megvolt ennek a maga hagyománya, hiszen akkoriban még nem fotókat készítettek magukról az emberek, sokkal inkább megfestették a portréjukat neves művészekkel. Számos festő életműnek jelentős részét teszi ki ezek a képek, hiszen amellet, hogy megalkották a családtagok, rokonok, ismerősök arcképét, sok megrendelést is kaptak, pl. egyetemek, egyházak, intézmények fektettek nagy hangsúlyt arra, hogy a hozzájuk kötődő jeles személyiségek, vezetők arcmása a falakra kerüljön – mondta Éber Anna.

A kurátor arról is tájékoztatott, hogy az Éber-hagyatékban fellelhető fotóanyag nagyban megkönnyíti a kutatást. – Vannak már előhívott papírképek, illetve üvegnegatívok is: ezek a portrék elkészültét örökítik meg, jó esetben (de

sajnos nem mindig) feltüntetve rajta a nevet és a helyszínt is. Bevett gyakorlatnak számított, hogy amikor egy kép elkészült, mielőtt kikerült a házból, lefotózták, így a festőnek is maradt egyfajta gyűjteménye az elkészült munkákról. (Ritka, de nagyon örömteli felfedezés, amikor egyazon fotón szerepel a festő, a modell és az elkészült portré is.) *Id. Éber Sándor* (hiszen zömében az ő képeiről van szó) 1947-ben elhunyt, azóta eltelt 80 év, és ha akkoriban még tudhatták is, hogy bizonyos képek hová kerültek, azok már valószínűleg réges-rég elkerültek onnan. Számos nehézségbe ütközünk, amikor elkezdünk kutatni ezek után, hiszen ha pl. egy családba kerültek, akkor azok nyilván leszármaztak, akár már dédunokáknál is lehet, ha pedig anyai ágon öröklődött, akkor már változtak a családnevek is, ami egy idő után azt eredményezi, hogy elveszítjük a fonalat. De nem sokkal



*Perczel Béla főispán portréja ma is lappang*

könnyebb a helyzet az intézmények számára készült portrékkal sem. Említhetem pl. *Bethlen István* miniszterelnök portréját, amelyet id. Éber Sándor 1929-ben festett meg az akkor még Baján működő vármegyeháza megbízásából. Az intézmény később átkerült Zomborba, majd vissza Bajára, végül Kecskemétre: ebben a nagy kavardásban a kép valahogyan eltűnt. Azt már tudjuk, hogy Baján, Zomborban és Kecskeméten sincs, valahol azonban mégis lennie kellene: sajnos, mindeddig nem akadunk a nyomára – idézte fel az egyik keresett kép történetét Éber Anna.

Hasonlóan izgalmas *Mécs László* költő, premontrei szerzetes lappangó portréjának esete: a kép a 20-as, 30-as évek környékén készülhetett, évszám nem szerepel a fotón, amely egyébként a festőt és a modellt is megörökítette. 1970-ben *ifj. Éber Sándor* kapott egy levelet Mécs Lászlótól, aki szerette volna ezt a portré felhasználni az egyik verseskötetéhez, illusztrációként. Így derült ki, hogy a portré nincs nála. Érdeklőség – hívja fel a figyelmet Éber Anna –, hogy Mécs Lászlóról *ifj. Éber* is készített két portré, az egyik a premontrei szerzetesrend falán látható, a másik a család tulajdonában van, de a keresett olajkép sorsáról azóta sem tudnak semmit. – A nyomozásom során rengeteg egyházi szervezettel leveleztem már: írtam Csornára, Zircra, Pannonhalmára (ahol Mécs élete utolsó éveit töltötte, ott is hunyt el), de nem tudnak róla, nem került oda a festmény. Az *ifj. Éber*nek küldött levélből nem derül ki, hogy egyáltalán valaha is nála lett volna, csak annyi, hogy keresi, és sajnos válaszlevet nem találtak a hagyatékában. Nem adjuk fel, hogy egyszer még ez a kép is előkerül, tovább kutatunk utána! – mondta Éber Anna.

*Perczel Béla* egykori főispán portréjának története szintén rejtélyes, a nyomozás során pedig érdekes családi összefonódásra is fény derült – bár a kép hollétét még homály fedi. *Perczel Béla* a bonyhádi *Perczel* család leszármazottja volt, 1939-től főispáni hivatalba töltött be. – A második világháborúban, a völgyeségi részen nagyon sok sváb élt, akiket megpróbáltak megnyerni a nácizmus ügyének. *Perczel Béla* ennek főispánként ellenállt, emiatt a Gestapo bebörtönözte, és rengeteg megpróbáltatásnak vetették alá. Mindezek következtében viszonylag fiatalon, 1945-ben

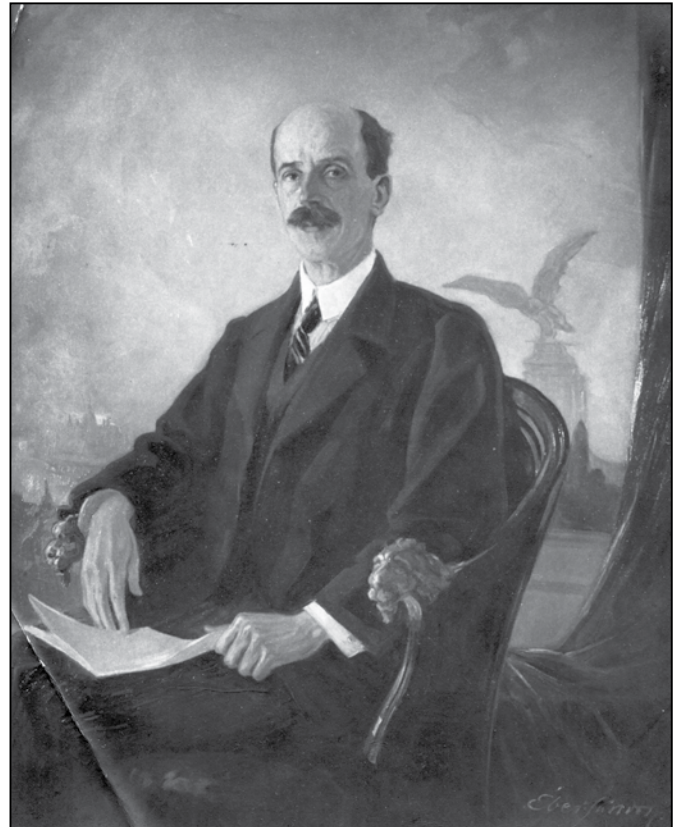
hunyt el. Nagy tisztelet övezi, volt egy újratemetése is, ahol rengetegen rótták le a kegyeletüket. Olyan ember volt, aki az adott kor viszonyosságai között ki tudott állni az emberi értékek és elvek mellett, bármi áron: kevés ilyen politikust ismerünk, emiatt is fontos lenne, hogy minél többet megtudjunk róla. Sajnos, nem vagyok meggyőződve arról, hogy ez a Perczel Bélát ábrázoló, nagy méretű (tehát minden bizonnyal kastély vagy udvarház falára szánt) festmény még létezik, hiszen tudjuk, hogy a nemesi családok kúriáit többnyire feldúlták, kifosztották. Elképzelhető, hogy egy hatalmas máglyán égett el, vagy épp az oroszok célba lőttek rá vagy szuronnyal szaggatták szét, de az is lehet, hogy a nép hordta szét. Az sem kizárt, hogy egyszer megtalálják valakinek a padlásán összekelve. Sikerült felvennem a kapcsolatot a Perczel családdal, kiderült ugyanis, hogy a sógornóm egyik jó barátnőjének Perczel Béla a szépapja volt, de sajnos ők sem tudnak a képről. Leveleztem azzal a kutatóval is, aki könyvet írt a családról, a völgysegi múzeummal, a Perczel-emlékházzal, próbálkoztam az ottani vármegyeházán is: mindent körbejártam, eredménytelenül. Végül azt javasolták, menjek el a Perczel család találkozójára, hátha ott találok valakit, aki tudhat a kép sorsáról – bizakodik Éber Anna.

Egy másik főispán, a katymári Latinovitsok leszármazottja, *Latinovits János* portréjának sorsa is mindmáig ismeretlen. Szintén hatalmas, egész alakos képről van szó, amelyet csak két székre helyezve tudtak annak idején lefényképezni, valószínűleg szintén a kastély falára készült. – A katymári Latinovits-kastélyból állítólag csak a szönyegek maradtak meg, ezeket egymásra rakva menekítették be a templomba, de minden mást széthordtak az emberek. Nem tudjuk, a képnek mi lett a sorsa. Az Éber család legendáriuma őriz egy történetet – fogalmunk sincs, igaz-e –, amely szerint *Latinovits Zoltán* felajánlotta ifj. Éber Sándornak, hogy vásárolja vissza ezt a festményt, ő azonban visszautasította azzal, hogy jó helyen van a kép a Latinovits családban. (Ilyen visszavásárlás előfordult már egyébként.) Megkerestem *Ruttkai Éva* lányát, aki a férjével együtt a Latinovits-hagyatékot is őrzi, de nem tudnak róla. Ígérték, hogy még utánanéznék a családban. Ha viszont igaz a történet, az arra utal, hogy a kép átvészelhette a háborút, ami mindenképpen biztató – mondta a kurátor. Említette még *Dezső Alajos* karikatúrista portréját, amely visszavásárlás útján

került az Éber család tulajdonába. – Dezső Alajos a zsidó Deutsch család leszármazottja volt, az édesapja tulajdonában volt a Duna Szálló. Ő már a 20-as években kívándorolt. Portréja hátoldalán olvasható, hogy a 40-es években a Deutsch családtól visszavásárolta ifj. Éber Sándor. Feltételezzük, hogy a család akkor indult el külföldre, és előtte visszahozták a képet, hogy biztonságban tudhassák, így került végül múzeumi tulajdonba – mesélte Éber Anna.

Id. Éber Sándor a pécsi egyetem megrendelésére az intézmény rektorainak arcképét is megfestette, a hatnyolc kép közül összesen kettőről tudható, hogy megvannak, és az egyetem rektori hivatalának falát díszítik (bár a portrékiállításra kölcsönadták őket az Éber-háznak). A többinek a holléte szintén nem ismert, bár néhány esetben úgy tudni, az adott kép a rektort feleségével együtt ábrázolja, így elképzelhető, hogy azok családi tulajdonban maradtak: ezzel együtt is fontos lenne, hogy az Éber család tudjon a portrék meglétéről. Izgalmas módon került elő *Scherer Sándor*, a bajai Tanítóképző egykori igazgatójának portréja is az intézmény raktárából, ráadásul erről a képről az Éber családnak nem is volt tudomása. A Tanítóképző többször is költözött az utóbbi években, a kép valószínűleg ennek esett áldozatul, mivel nagyon rossz állapotban találták rá: eltörött a vakkeret, amelyre feszítették, foszlott a papír és már alig volt rajta festék, a hátoldalán azonban szerepelt a modell neve, ebből pedig Éber Anna azonnal tudta, hogy id. Éber Sándor festhette a képet, mivel *Scherer Sándor* a család rokona is volt. *Korhecz-Papp Zsuzsanna*, a szabadkai múzeum restaurátora vállalta, hogy új életet lehel a képbe, és két hét alatt csodát tett vele. A portré így bekerülhetett a kiállításba, ezt követően pedig a Tanítóképző visszakapja.

Vannak esetek, amikor nemcsak a kép hollétét szeretnék megtalálni, de a modellről sem tudnak túl sokat. – *Székely Alfréd-*



Gróf Bethlen István, Magyarország miniszterelnöke (1921-1931). Képe valaha a megyeházát díszítette

ról (Frédi) annyit sikerült kideríteni, hogy bajai születésű katonatiszt volt, a bélás középiskolás jegyzékben a neve mellé már feltüntették izraelita származását, tehát bármi történhetett vele. Érdekesség, hogy ifjabb és idősebb Éber Sándor is megfestette őt ugyanakkor, ugyanabban a ruhában, csak más-más pozícióban: id. Éber egy frontális képet festett róla, ifj. Éber pedig profilt, valószínűleg körbeülték a modellt. Fogalmunk sincs azonban, hogy ki volt dr. Székely Alfréd jogász, katonatiszt. Ha valakinek van róla szóló hiteles információja, megköszönjük, ha megosztja velünk – jelezte Éber Anna. A kiállításban több císter szerzetes portréja is helyet kapott, pl. *Cser Cézár*, *Tordai Ányos* (utóbbi képét a III. Béla Gimnáziumból kapták kölcsön), de több olyanról is tudomásuk van, amelynek a jelenlegi tartózkodási helye ismeretlen: ilyen pl. *Bándi Boldizsár* portréja vagy épp *Gonczi Kálmáné*, aki a belvárosi templom plébánosa volt, és portréja a 20-as években készült, de Baján nem tudnak róla, így Kalocsán folytatják a kutatást.

Éber Anna elmondta: mintegy hatvan olyan portré szerepel a listáján, amelyekről maradt fenn fénykép. Ezek közül húsz már előkerült, de bőven lehetnek még olyanok is, amelyekről nem készült kép, így a létezésükről sem tudhatnak. – Minden



városháza, megyeháza, egyetem nagytermei tele vannak portrékkal, ez népszerű műfajnak számított. A bajai városházán *Borbíró-Vojnics Ferenc* portréját is id. Éber Sándor festette, a Múzeumok éjszakai kölcsönkértem, hogy itt is lássák az emberek, de utána vissza is vittük, hiszen ott még inkább szem előtt van. Azt nagyjából tudjuk, hogy a bajai intézményekben mi lehet fel, kölcsön is szoktuk kérni egy-egy

kiállítás vagy rendezvény erejéig, utána visszakerülnek az eredeti helyükre. Fontos tudni, hogy mi nem azért keressük a lappangó festményeket, mert birtokolni szeretnénk őket: az a célunk, hogy minél teljesebben ismerjük az életművet, annak a lehető legtöbb darabja által. Ehhez jó tudnunk, hogy hol vannak a képek. Szeretnénk, ha legalább felvételünk lenne minden feltehető képről, és ha egyszer kiadunk egy

albumot, abba bekerülhessen a fotójuk. Ez egyébként növeli bármely kép értékét. Az is előfordulhat, hogy adott tematikus kiállítás kedvéért esetleg kölcsönkérjük, de természetesen vissza is adjuk. Senkinek a tulajdonjogát nem kérdőjelezzük meg, de számunkra is hatalmas élmény, ha láthatjuk a maga valójában azt a képet, amelyről esetleg csak felvételünk van, vagy még az sincs, csak éppen tudunk arról, hogy létezik ilyen – részletezte a kurátor. Hozzátette: ugyanez vonatkozik *Nagy István* képeire is, amelyből a kutatók szerint mintegy négyezer készült, de alig ezret ismernek belőle, illetve a szeremei festő, *Kovács László* képei közül is szeretnék minél többet nyilvántartásba venni. – Minden információmorzsának örülünk. Annak idején, amikor a női portrékból szerveztünk kiállítást, a lappangó képekről készített fotókat kivetjük az asztalra: egy látogatónk felismerte az egyik hölgyet, és jó ötletet is adott arra nézve, hol keressük a portrét, ami így elő is került. Minden ilyen jellegű adat segíti az életműutatást, és a kép értékét is emeli. Kérjük, akinek bármilyen ötlete van arra nézve, hol lehet még nem ismert vagy fel nem tárt festményekre-portrékra bukkanni, vegye fel velünk a kapcsolatot, akár a közösségi oldalunkon keresztül is – összegezte Éber Anna. ■

## Humor, filozófia, költészet – a 60 éves Vidovits Iván művészetéről

### N. Kovács Zita

■ *A művészet az emberek, kultúrák, gondolatok, nézetek, tervek, szükségletek és álmok lenyomatai egy-egy olyan műben, amely az idő múlásával sem veszít értékéből és erejéből. A műalkotások szemlélése nem jelent egyet a műalkotás felboncolásával, hanem az értelem, az érzékenység és a műben rejlő érzékenység kapcsolata két lény között.*

Humor, filozófia, költészet határozza meg *Vidovits Iván* művészetének gyökereit 1992 óta, első festői gesztusa pillanatától. Gondolatai képein a játékban, a filozófiában és a figurációban mindig leíró módon jelennek meg. Alkotásaiban a kezdetektől máig motívum, figura és játék összefüggését kutatja. A játék lehetőséget ad számára a játékosság és a humor asszimilálására. A filozófiája a kép és a gondolat összekapcsolása mögött jelenik meg. A kép számára először a gondolatban születik meg, majd a gondolat lesz képpé, prózává, verssé, zenévé – műalkotássá. Mun-

kait képi gondolatoknak szánja, ahol végeredményként megjelenik egy összegzés, egy konklúzió, egy esszencia, amelynek egyetlen kifejezési módja az a kép, ahol mintegy költői képben sűrítve jelennek meg a motívumok és gondolatok.

Vidovits Iván képzőművész 1965-ben született Baján, ma is itt él. A bajai Eötvös József Tanítóképző Főiskolán 1990-ben szerzett tanító-népművelő képesítést, 1992-ben Budapesten A Tan Kapuja Buddhista Főiskolán végzett buddhista tanítóként, közben hitoktatói tanulmányokat is folytatott, 2008-ban diplomázott a Kaposvári Egyetem Művészeti Karán rajztanárként, 2011 és 2013 között a Kaposvári Egyetem Művészeti Karán vizuális- és környezetkultúra tanári szakon végzett.

Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, a Mártélyi Képzőművészek Baráti Körének, a Van Csoport Alkotóközösségnek, a Kecskeméti Műhely Művészeti Egyesületnek és a Bajai Nagy István Művé-

szeti Egyesületnek. Önálló kiállításai voltak Baján, Hódmezővásárhelyen, Budapesten, Csongrádon és Kiskunfélegyházán. Képeivel rendszeresen országos kiállításokon szerepel: a Vásárhelyi Őszi Tárlaton, a Víz és Élet Biennálén, a Szegedi Nyári Tárlaton, a Szegedi Táblaképfestészeti Biennálén, a Békéscsaba Nyári Tárlaton és a Kaposvári Grotteszk Triennálén. Jelenleg hitoktatóként dolgozik, valamint a bajai Borbás Mihály Bemutatóterem önkéntes kiállítás-szervezője.

Vidovits Iván gondolatai képeket teremtettek és teremtenek az elmúlt 33 évben párhuzamosan a líra, az esztétika és a festészet területein. Vidovits Iván nem pusztán képzőművész: alkotói pályája jelentősen túlmutat a vizualitás határán. 1992 óta jelentős számban jelent meg lírai, valamint esztétikai írás a tollából, de zenei formációkban is rendszeresen alkot.

Vidovits Iván a kilencvenes évek „kísérleti művésze” után, az ezredfordulót követő-

en fordult a fotorealista ihletésű, szürrealis, filozofikus alkotói attitűd felé. Az elmúlt 25 év alkotásai megtornáztatják képzeletünket, csak egy árnyalattal direktebb megfogalmazásának köszönhetően műveinek koncepciója közelebb áll a humor, a hétköznapi ironia hangvételéhez.

A kortársaknak ajándék a személyes kapcsolat, ajándék az ismeretség, a barátság. Különleges, ahogyan személyiség és művön keresztül van jelen, és hat együtt. Tudjuk, hogy minden jelentős művészi teljesítményen átüt az egyéniség megismételhetetlen varázsa. Legalábbis finom munkával, nagy türelemmel kitapintható, kibontható az alkotó karaktere. Vidovits Iván esetében a homo ludens, a játékos ember, mint önálló attrakció különleges értelmezési lehetőséget ad az általa létrehozott műalkotásoknak. Ebből a szempontból teljesen mindegy, hogy milyen műfajban fogalmazza meg éppen önmagát. Írhat verset, énekelhet, zenélhet, mulattathat színes mesékkel teleírt vásznain. Mindez messzire visszanyúló, de mégis közvetlen anyai, apai öröksége, s az csak a véletlenek szerencsés játéka, hogy éppen a filozófia, a festészet vagy a zene kínálkozott a maga sajátosan közösségi és mégis individuális világával egy eredeti életmű létrehozásához. A mesterség és a kézművesség földhözragadottsága, az invenció és az intellektus felhajtó erejével. És ennek a zsigeri művészetnek nem ellensége az a ráció, az a rendszerező képesség, az a finom részletekre gondosan ügyelő magatartás, amely a nagyvonalúan kezelhető egészet, a teljességet soha nem téveszti szem elől.

Ha Vidovits Iván festészetének lényegét kívánnánk föllelni, akkor mindenképpen a szabályokat nem tűrő, gyakran meghökentető játékoság, öntörvényűség ragadhat meg bennünket. Az a fajta művészi magatartás, amely minden mozdulatában eltér a konvenciótól, hiába akarna időnként megfelelni neki. Az áhítat nem a műteremben, legfeljebb a művek hangulatában érlelődik. Ez a személyiségből fakadó, feladatok által inspirált alkotói magatartás szétválaszthatatlan egységbe olvasztja az ösztönt és a tudást. Szándékosan nemcsak szakmai, mesterségbeli tudásról eshet itt szó. A soha nem csillapuló érdeklődés, az állandó tájékozódás igénye szerves teremtmény ebben az életműben. Vidovits Iván „csak” személyiségén keresztül képes a világhoz közelíteni. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem néz meg előképeket, nem bámulja meg a klasszikus remekműveket, nem tájékozódik. Elképzelhető, hogy egy-egy feladatnál megvan róla győződve, hogy a szakma szigorú, megszokott szabályai szerint cselekszik,



Vidovits Iván: *Hihetetlen gyémánt*

talán az elvárásoknak is meg akar felelni. De abban a pillanatban, amikor hozzányúl valamihez, az már nem tud tovább szokványos lenni. Ha azzal áztatnánk magunkat, hogy a primitív ösztönlény, az őstehetség természete szerint az alkotó személyiségén kívül mintegy az „áldott természet” szabályai hatnak, akkor tévedünk a legnagyobbat. Ilyenkor ugyanis tudatosságával, tervszerűségével, szakszerűségével örvendeztet meg minket. Lenyűgöz azzal, ahogyan megadja a módját a munkának. Az alkotói magatartás és a személyiség pillanatonként változó összetettsége a művek látszólag külső, ám mégis szerves eleme.

Ha őszintén belenézünk Vidovits Iván műveinek szemébe, megállapítható, hogy ezek a festmények (ahogy ez mára nem ritka) a globális társadalmi kérdéseket is visszacsempeszték az apolitikus képzőművészetbe. Ahogy a régi „portrék” azt a kérdést tették fel makacsul újra és újra, hogy hol van az ember helye a kozmoszban (vagy legalábbis a művészé a szórakoztatóiparban), akkor az újabbak azt kérdezik, hogy milyen is a valóság valódi arca, és egyáltalán: a képek mennyit tudnak visszaadni belőle. Hogy milyen viszonyban vagyunk önmagunkkal, a teremtett világgal, hol van benne megérdemelt vagy meg nem érdemelt helyünk? Hogy mi látszik vonzónak egy erőttér nélküli világban? Hogy lehet-e mélysé-

ge, lehet-e értelme bárminek egy árnyékok nélküli, felszínes valóságban? Hogy lényeges szempont-e számunkra, hogy „mire varrunk gombot”, esetleg a gombhoz a kabátot (illetve vágódeszkát)? Hogy legősiabb, primitív használati tárgyaink, mint a gomb, a tűzszerszám, a gyufa vagy a kortárs konyha legegyszerűbb „attribútumai”, mint a vágódeszka és a keksz (a háztartási keksz), a gumikacsa, a közlekedési tábla, a műanyag gyermekjáték, a plüssmackó, a túsarkú cipő, a kerti lapát, a napszemüveg hogyan alakulnak át hétköznapi és ünnepi pillanataink szereplőit megidézõ metaforákká?

Az alkotó írott és képi alkotásaiban is ezekre a kérdésekre keresi a választ. Konceptuális képi és gondolati világában is arról elmélkedik, hogy mindig is a saját, kacskaringós ösvényét követi, ami olykor – egész véletlenül – találkozik a fősoddal. Ő pusztán a belső készletek és a külső behatások szövevényes hatásrendszerében alkot.

A megbecsült alkotók életművére sokszor abroncsként szorulnak rá az értelmezések. Ezért sem szeretnék koncepciózus ívet hajlítani Vidovits Iván alkotásaira, hiszen pályája korántsem ért véget. És azért sem, mert munkásságában ott dolgozik a tökéletesen kiszámíthatatlan, szeszélyes, modernista ösztön, a bilincseket nem tűrő tudatlan őserője, amely még biztosan sok meglepetést okoz. ■

# „Ha nem vagy senki, még bárki lehetsz...”

**Csete Margittal a dzsúdó gyógyító hatásáról, speciális igényű gyerekek fejlesztéséről**

■ **Két hivatás, két világ – mégis szorosan egymásba fonódnak. Riportalanyunk gyógypedagógusként és dzsúdóedzőként egyaránt jelen van azok életében, akikkel dolgozik: testi és lelki szinten is fejleszt, támogat és kísér. Erőteljes személyisége, céltudatossága és folyamatos tettvégya motiváló erőként hat a környezetére, ugyanakkor munkáját mély érzékenységgel, odafigyeléssel és emberismerettel végzi. Őszinte, egyenes és nyitott személyiség, akivel beszélgetni nem csupán élmény, hanem valódi találkozás. Ő Csete Margit (Margó) cselgáncsedző és – immáron – gyógypedagógus. Az alábbi interjúban – sok egyéb mellett – arról beszélgettünk, hogyan fonódik össze a judo és a gyógypedagógia az ő gyakorlatában, milyen tapasztalatokat visz egyik területről a másikba, és hogyan lehet a mozgáson keresztül személyiséget formálni. A beszélgetés elején arról mesélt, hogy mostanában mi tölti ki az életét.**

## Dudás Júlia

■ – Jelenleg még gyógypedagógiai asszisztens vagyok az EGYMI-ben (*Bajai Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény – D. J.*), de szeptembertől ez megváltozik: gyógypedagógusként dolgozom majd ugyanitt. Emellett edzéseket tartok a Mogyi Judo Clubban. Az ovisoknak ott most szünet van, de a speciális nevelési igényű gyerekekkel júliusban is folytattuk a munkát, jelenleg pedig tanítványaimmal, *Bencével, Ákossal és Zsomborral* készülünk egy megmérettetésre. Egyébként pedig itthon töltöm a szabadságomat (ma éppen körtebefőttet tettem el), úgyhogy most a pihenés is része a napjaimnak. Asszisztens, gyógypedagógus-jelölt, anyuka, nagymama, háziasszony és emellett dzsúdóedző is vagyok. Többségi és speciális igényű sportolókkal is foglalkozom: az *ovisokkal* integrált csoportot sikerült létrehozni, amelyben a többségi és a sajátos nevelési igényű gyerekek együtt edzenek.

– *Hogyan csöppentél ebbe a tevékenységbe?*

– 2018-ban versenyzőként vettem részt egy Masters versenyen (*korosztályos kategória, amelyet 35 év feletti versenyzők számára rendeznek – D. J.*), amelyet a fogyatékkal élők versenyével együtt tartottak meg. Nagyon meghatott, amit láttam – ott és akkor döntöttem el, hogy én ezzel szeretnék foglalkozni, és hogy az EGYMI-ben szeretnék dolgozni. Akkor még nem tudtam, hogy a főiskolát is elvégzem majd – egyszerűen csak kerestem a kihívást. Akkor jött a képbe Bence, onnantól kezdtem vele foglalkozni. Nem volt még tapasztalatom, kevésnek éreztem a tudásomat. Nem tudtam, mit érez, mit gondol, és hogyan kellene reagálnom az ő megnyilvánulásaira. A tudás iránti vágy vezetett el a gyógypedagógia szakra, semmi más.

– *Ezek szerint elég sok energiát fektettél a fejlődésedbe.*

– Nagyon sokat köszönhetek a férjemnek. Általában ezzel reggel 7-kor elmentem otthonról, és este 8 után értem haza minden egyes nap. Hajnali 3-kor keltem, este már semmihez nem volt erőm. De a családomra mindig számíthattam.

– *Úgy tudom, versenyzői múlttal is rendelkezel.*



Férjével 30 éve alkotnak egy párt

– 40 éve sportolok. 6 évesen kezdtem dzsúdózni, a gyerekek születésekor egy időre abahagytam, de mindig újrakezdttem, és újra aktív versenyző lettem. Országos bajnokságokon ekkor is mindig sikerült pontszerző és dobogós helyezést elérni, tavaly pedig Masters Európa-bajnokságot nyertem. Akkor már nagyon elszánt voltam – talán akkor értettem meg, hogy mit jelent, ha valami fejben dől el. Nagyon nyerni akartam. Végigversenyeztem tehát az életemet. Egyébként is jellemző rám ez a fajta elszántság, maximalista vagyok. Amit csinállok, azt jól akarom csinálni, és abban nem lehet hiba. Előfordul, hogy ez fe-

szültséget szül bennem, amit azt hiszem, tudok kezelni, ugyanakkor nagyon határozottan ragaszkodom az elképzeléseimhez, bárkivel szemben. Ha valamit elhatározok, azt megcsinálom.

– *A környezeted hogyan viszonyul ehhez?*

– Nehezen. Kevés barátom van, ők viszont el tudják viselni; értik, mit miért mondok, és nem haragszanak rám. Nagyon egyenes ember vagyok, sokszor megégettem már magam emiatt. A környezetem viszont értékeli ennek a pozitív hozadékát. 30 éve vagyok együtt a férjemmel – ő azért sokat finomított a hozzáállásomon. Nem kell, hogy mindig igazam legyen, néha jó csendben maradni. Ő mindenben társam.

– *Milyen volt a gyerekkorod? Mit hozol magaddal?*

– Nem volt jó gyerekkorom, de a sport mindig ott volt. Ezért is szeretem ennyire. Olyan edzők vetek körül, mint *Kovács Dénes, Gyuró László, Gál Tibor, András Barna*, akiknek nagyon sokat köszönhetek, általuk váltam azzá, aki vagyok. A férjemet pedig, úgy hiszem, ajándékként kaptam, hogy ellensúlyozza a nehézségeket. Számomra az otthonunk mentsvár, ahová nagyon jó hazajönni. Hálás vagyok ezért, számomra ez a gazdagság. Közösen, a saját kezünk munkájával teremtettük meg. Van két nővérem, az egyikőjükkel nagyon szoros a kapcsolat, ő afféle nagymama szerepet tölt be a gyerekeim életében, vele együtt a sógorom is mindig partner volt ebben: rengeteget segítettek, mindig számíthattam rájuk. A gyerekkoromról viszont nem szívesen beszélek.

– *Mégis azt érzem, hogy nagyon szilárd az értékrended. Miből ered?*

– Az értékrendemet egyrészt a sport határozta meg, másrészt pedig azok az emberek, akik körülvetek. Ha valaki küzdősportot űz, fegyelem és következetesség nélkül nem tud létezni. Amennyire egyéni sport a cselgáncs, legalább annyira csapatsport is: ahhoz, hogy sikeresen felkészülj, kell az edzőpartnered, az ellenfeled, akivel viszont az edzőtáborban együtt szenvedtek. És bár jóban vagyunk, a sportolótársat a szőnyegen le kell győzni. Ez segített abban is, hogy meg tudjam húzni a határait. Jól akarom csinálni, mindig, és szeretem a kihívásokat. Ami az értékrendemet illeti, annak az őszinteség a legmeghatározóbb pontja. És most már része az is,

hogy a speciális igényű gyerekeket láthatóvá szeretném tenni. Keresem ennek az útját, válok további terheket és feladatokat azért, hogy ezt elérjem. A szeretet is nagyon fontos számomra, magam is nagyon vágyom rá. Én is nagyon tudok szeretni, bár igen szélsőséges vagyok ebben: hamar át tudnak kerülni az emberek a „másik fiókba”. A képmutatást ugyanis nem szeretem.

– *Tehát vannak szilárd elképzeléseid, határok, amiket meghúzol. Pontosan ismered a saját játékszabályaidat, a veled kapcsolatban állók szintén. Mi az, amiben ez téged segített?*

– Abban, hogy megvédjem magam. Sok minden történhetett volna másként, rosszabbul, de tudtam, ki akarok lenni. Nem hírnévre vágyom – nem én vagyok fontos, hanem az, amit művelek. A gyerekek. Ettől függetlenül persze jólesik, ha elismerik a munkámat, vágyom a visszajelzésre, de ez ugyanolyan fontos, akár a gyerekektől, akár a szülőktől érkezik.

– *Hány speciális igényű gyermekkel foglalkozol jelenleg?*

– Az óvodás csoportot is beleszámolva hat olyan gyermekkel, akinek szakvéleménye van a sajátos nevelési igényéről. A nagyobbakkal heti háromszor találkozom, az ovisokkal kétszer, az EGYMI-ben azonban a minden napjaim része a velük való munka. A tavalyi tanévben ott szakkört is engedélyeztek, ezen 10 gyermek vett részt. Szerettem volna több gyermekkel is foglalkozni, de a főiskolai tanulmányaim miatt meg kellett húznom a határt. Úgy voltam vele, hogy nekik viszont mindent megadok, amit lehet. Ezeknek a gyerekeknek nagyon fontos, hogy mit kérsz tőlük – nagyon nehéz megtalálni az egyensúlyt, az ő határait. Nekem, aki versenyző voltam, meg kellett tanulnom, hogy nem győzhetnek mindig. Másrészt viszont azzal is nyert, hogy felment a szőnyegre. Meg kellett tanulnom, hogy a meg nem nyert meccsnek is örülnöm kell. Mert ott volt. Én a magam esetében csak a győzelemnek örültem. Az edző is sikerre vágyik – ezt pedig nehéz átkeretezni. Az egyik tanítványom kijutott a berlini speciális olimpiára, ahol ezüstérmes lett. Erről nem sok fórumon olvashattál, nem is várta őket senki a vasútállomáson (vonattal utaztak). Az akkori városvezetés azonban támogattott azzal, hogy kifizette az utamat Berlinbe, így jelen lehettem vele. Meg is nyerhette volna a versenyt, ha a szőnyegig is elkísérhettem volna. De így is nagyon szép emlék maradt.

– *Mi a szép, illetve mi nehézség a velük való munkában? Bizonyára mindkettőre tudsz példát mondani.*

– Az újrakezdés mindig nagyon nehéz. Valamiből, valahogy mindig erőt kell gyűjteni, hogy egy, akár rutinnak vélt mozzanatot, a hozzá

kapcsolódó instrukciót újragondolj, akár a legegyszerűbbet is. És tudod, hogy meg tudná csinálni, a versenyen mégsem a vártak megfelelően teljesít. És nem tudod, miért nem. Nehéz megtalálni az utat, a módszert, amely az adott helyzetben előre visz. Mindig van fejlődés, de el kell vonatkoztatni saját magunktól – attól, hogy mi hogyan csinálnánk. Ami nekem könnyű, neki még nem biztos, hogy az lesz. De ha aversenyzőm lejön a szőnyegről, és megkérdezi, ügyes volt-e, persze hogy azt mondom: igen. Azt is meg kellett tanulnom, hogyan keretezzem őket: egyik tanítványomnak rengeteg kérdése lenne egy edzésen. Megbeszéltük, hogy egy edzésen öt kérdést tehet fel, különben nem tudunk haladni. És ezt be is tartja.

A könnyű része az, hogy rengeteg pozitív érzés kapcsolódik hozzá. Hozzájuk mindig szívesen megyek. Könnyű bemenni hozzájuk, reggeltől estig velük tudnék lenni. Ha csak rossz napom van, látják, érzik, megcirógatják a fejemet: „Margó néni, minden rendben lesz ma!” És ezt olyan finoman teszik, hogy azonnal elszáll a rosszkedvem. Edzések végére persze mindig elfáradok, de olyankor tudom, hogy holnap jobb lesz. Konkrét feladatokat tehát nem tudok megnevezni a könnyű vagy nehéz vonatkozást illetően. Könnyű velük lenni, de nehéz, merthogy néha minden erőfeszítés ellenére sem sikerülnek dolgok. Ezért is van minden verseny előtt divizionálás.

– *Az mit jelent pontosan?*

– A divizionálás olyan csoportbeosztási folyamat, amelynek során a versenyzőket képességek és teljesítményszint, életkor vagy nem alapján, 1-től 5-ig terjedő skálán azonos tudásszintű csoportokba (divíziókba) osztják be. A verseny előtt utasítás, mozgás, küzdelem, erő, illetve ezek kontrollálási képessége alapján sorolják őket a számukra megfelelő csoportba. Én verseny előtt meghatározom ugyan az általam kiválasztott divíziót, de megtörténhet például, hogy a mezőny olyan erős, hogy nem fér bele az adott sportolóm. Vagy éppen fordítva is történhet: a gyengébb mezőnyből erősebb csoportba kerül. Én edzőként beleszólhatok, de sok hozzáértő szem nézi egy-egy verseny alatt, ki melyik cso-



Tanítványa, Bence sikeres sportoló lett

portba való. De még a csoportalakítás után, csoporton belül is vizsgálják, odaváló-e a versenyző. Volt olyan tanítványom, aki szárnyalt a divizionálás alatt, másnap viszont – ki tudja, miért – már egészen másképp teljesített. Nem tudjuk, mi történt. Ilyenkor nagyon fontos, hogy ne lássa rajtam a csüggedtséget. Mindig mosolyognom kell, mert ő nagyon jól monitoroz engem. Ha elkeseredem, ő is elkeseredik.

– *Nagy így a felelősség.*

– Meglehetősen. Tudom olyan esetről, amikor az olimpiai bajnoki cím megszerzésekor az volt a döntő, hogy az edző hogyan viszonyult a versenyhez és a versenyzőhöz – a testtartása, testbeszéde, a kommunikációja árulkodott erről. Nagyon fontos, mit hisz el az edző. Ha ő hisz a győzelemben, a versenyző is hinni fog. De ez nagyon nehéz, ezt nekem is meg kellett tanulnom. Főleg, hogy én mindig a győzelemre törekszem. Megtörtént, hogy Bence, a tanítványom – főleg eleinte – veszített el így meccset, ugyanakkor később nyert is.

– *Ebben azért rejtőzhet olyan motiváló erő, amely benne is a győzni akarást serkenti.*

– Igen, de ez sokszor csak egyetlen pillanat kérdése. És ha elkeseredik, nincs visszaút – itt van a világvége. Bármit mondok utána, nem tudom már visszahozni: a következő meccset is elveszíti. Más esetben viszont, pl. Hollandiában jól sült el – akkor már én is tapasztaltabb voltam: meg tudtam győzni, hogy visszafordítható a helyzet. Egy ilyen versenyen szerencsére szabadabb a kommunikáció. Van olyan versenyző, aki felmegy a szőnyegre, de nem figyel rám, nem is hallja meg, amit mondok. Ő csak teszi a dolgát. Amikor azonban néha eljut hozzá egy-egy instrukció, tökéletesen végrehajtja a feladatot. Vele érdemes előtte megbeszélni,

mi a feladat. Persze ezeknek a versenyeknek megvan a maga szabályrendszere (ezáltal a sajátos hangulata is), pl. nem szabad hangosan instruálni a versenyzőket, mert egy másikat megzavarhat vagy túlingerelhet. Ehhez sokszor nem könnyű alkalmazkodni, mert én természetesen mondanám a magamét, hangosan instruálnám a versenyzőmet. Minden nap ki kell lépnem a klasszikus edzői szerepből – nem várhatom el tőlük azt, amit magamtól. És mindig a pillanatnak kell élni, a pillanatnyi helyzethez kell alkalmazkodni.

– *Úgy érzed, megtanultad ezt?*

– Én azt gondolom, velük igen. Jól tudok velük együttműködni. Bencét emlegetem mindig, mert vele nagyon intenzív a munka, sok versenyre megyünk együtt. Ő a többségi versenyzőkkel is együtt sportol, tegnap pl. egy mongol fiúval edzett együtt, tehát még nyelvi akadályai is voltak a kommunikációnak. Bár más szabályok szerint versenyeznek (a speciális igényű sportolóknál például nincs fojtás, karfeszítés), Bence már nem esik kétségbe a többségi szabályok szerinti versenyzéskor sem – megtanulta, hogy kópognia kell, ha fáj neki. Viszont átvette az én mentalitásomat, és addig tartja, ameddig bírja. Tegnap éppen ezt gyakoroltuk: utasításra jeleznie kellett, nehogy megsérüljön. Ő még bírta volna, mérges is volt rám. Nagyon ügyes. De a többiek is: végigcsinálják

a feladatokat, edzésre járnak, kommunikálnak. Ez a legfontosabb.

– *Szerinted mit jelent számukra az, amit nyújtani tudsz nekik?*

– Egy másik világot. Lehetőséget. Volt egy tanítványom, aki remekül kompenzált a kommunikációjával, nagy lehetőségek álltak volna előtte. Sajnos abbahagyta. Bence még nagyon fiatal, 17 éves – meglátjuk. Mindenesetre nem akarom elengedni a kezüket. Szerencsére a Magyar Speciális Olimpiai Szövetség biztosítja, hogy a speciális igényű sportolók akár életük végéig sportolhassanak. Versenyen sem csak fiatalokat látsz, hanem időseket is, a hollandiai versenyen például egy ősz bácsi is állt a dobogón. Ami viszont fájó pont, hogy az olimpiai sikerek után ők nem kapnak életjáradékot. A parasportolók életjáradéka alapesetben a többségi sportolók járadékának 70%-a, a speciális sportolónak pedig a parasportoló járadékának 2%-a *adható*, tehát nem feltétlenül kapja meg még ezt az összeget sem. Pedig ez hatalmas kiugrási lehetőség lenne nekik, és egyáltalán nem mindegy a jövőjük szempontjából sem. Mindig, mindenhol elmondom, hogy ez mennyire igazságtalan. Pedig tudjuk, hogy a sport a mentális egészség szempontjából is mennyit jelent: ha mentálisan jól vagyunk, másképpen viseljük a nehézségeket is. A speciális sportolók számára pedig beilleszkedés szempontjából is rengeteg lehetőséget jelent a sport: egészen megváltozik a hozzáállás és elfogadás a többségi társadalom részéről, ha egy speciális igényű gyermek sportol. A szakdolgozatomhoz kapcsolódó kutatás során közös foglalkozáson vettek részt többségi tanulók a speciális igényű sportolókkal. A foglalkozás előtt és után mértem az attitűdjüket, és kiderült: egyetlen foglalkozás is elég volt ahhoz, hogy változzon a szemléletük: csekély, de mérhető különbséggel. Érdemes lenne kutatni, ez vajon bizonyos idő elteltével is megmarad-e. Meggyőződésem, hogy ha a többségi tanulókat érzékenyítjük, igenis beépül az elfogadás a szemléletükbe. Azt hiszem, sok minden múlik a szülőkön is. Nálunk a klubban minden szülő örült, hogy a gyermeke találkozik más igényű gyermekkel is a foglalkozások során. A speciális igényű gyermekek-

nek igenis helye van a többiek között – hogy kiállók mellett, abszolút része az értékrendemnek. Hálás vagyok az egyesületnek, hogy biztosítják a lehetőséget és a feltételeket. Az viszont bizonyos, hogy országos szinten kevés edző van, aki kellő nyitottsággal viszonyul a kérdéshez.

– *Reméljük, sikerül változtatni a szemléleten, akár a te segítségével.*

– Azért van remény. Budapesten nyilván jobban működik, de a környéken is vannak edzők, akik nyitottak a speciális igényű sportolók foglalkoztatására. Pénz viszont nincs benne, úgyhogy aki ebbe belevág, az többnyire hivatástudatból teszi. Nagyjából úgy, ahogyan a gyógypedagógia területén is. Hihetetlen ugyanakkor, hogy 2018-ig semmit nem tudtam erről a világról. És sok mindent átértékeltem azóta. Nekem nincs okom panaszkodásra, de megpróbálok csendben segíteni.

– *Mindig az erősek tudnak segíteni – csak ők tudnak felemelni másokat.*

– Amikor az EGYMI-ben kezdtem dolgozni, rengeteget sírtam, és rengeteg volt bennem a bizonytalanság is. Hosszú hónapokba telt, míg át tudtam lendülni, de a mai napig megérintenek sorsok. Az a néhány szülő, aki elviszi a gyermekét edzésre, és bátran vállalja a tekinteteket, minden tiszteletet megérdemel. Az én szememben ők az igazán erős emberek.

– *Mik a terveid a jövőre vonatkozóan?*

– Sok tervem van. Szeretnék létrehozni egy egyesületet, a MERJ-t: *Margó Esélyegyenlőség Rehabilitációs Judo*. A férjem találta ki a nevet. Ebben minden benne van, ami én vagyok. Nem tudom még, mi az útja, mert szegregált egyesületként ugyan könnyedén megoldható lenne, de nem ez a vágyam. Szeretném integrált közegben megvalósítani. És szeretném sokkal több gyereknek megadni a sportolás, illetve a versennyel járó utazás, az éremszerzés lehetőségét. Lehet, hogy egyszer elfogyok ebben, de egyelőre kitarok, és nem mondom le arról a vágyamról, hogy ne a sajátos nevelési igényű gyerekek menjenek a többségi gyerekek közé, hanem ők jöjjenek hozzánk. Olyan egyesület lenne ez, ahol nem az a legfontosabb, hogy hány fekvőtámaszt tudsz megcsinálni, vagy fel tudsz-e mászni a kötélre, hanem hogy jól érzed-e magad. Emellett pedig meg tudsz csinálni 20 fekvőtámaszt, és fel tudsz mászni a kötélre. Fordított világot képzelek el, amelyben a gyerekek megtanulnak együtt élni, létezni, dolgozni, együttműködni olyanokkal, akik nem feltétlenül hozzájuk hasonlóak. Ha nem vagy senki, attól még bárki lehetsz – rajtunk múlik, és azon, kik vesznek körül bennünket. ■



Csete Margit (jobbról) ma is rendszeresen versenyez

## Emlékek Gergely Józsefné Békei Irén hagyatékából

### Bajai vizeken – Rezét (3. rész)

**Közléteszi: Marosvásárhelyiné Gergely Anna**

■ A hatvanas években a szombat még munkanap volt. Az üzletek 1 óráig tartottak nyitva. Apám alig várta a zárást, hogy indulhassanak Rezétbe. Anyám becsomagolt mindent, ami a kinti élethez kellett. Megebédelték és felpakoltak a kerékpárokra. Irány a Duna! Ekkorra már eladták a régi motorokat, és apám DKV autómotorokat alakított át vízimotorokká. Izgalmas munka volt, de rettentően élvezte, *Jóskát* is tanította ezekre a műveletekre. Ezekkel a motorokkal már kishajó-vizgát is kellett letenni, mert a rendőrség ezt megkövetelte. Délutánra elindultak, *Polgárék* már kinn várták őket, hogy együtt motorozzanak Rezétbe. A megérkezés után a csomagokat bepakolták a házba, kicsit takarítottak, majd a megszokott helyükre eveztek, ott „beetettek” a magukkal hozott befőttes üvegekből az otthon megfőzött kukoricával. Ezzel reménykedtek a reggeli jó kapásban. Hamar sötétedett, és ha Károly bácsinak jó kedve volt, száraz ágakat szedett, szép módszeresen kupacba rakta, és meggyújtotta azokat. A tábortűzhöz szülei és *Polgárék* is meghívta, majd csendesen beszélgetni kezdtek. Nehéz idők voltak mögöttük. Sok síró és bánatos ember élt a városban, akiknek a magántulajdonát elvették, mind nagyon csalódottak voltak. Mi is. A legjobb volt itt a rezéti Duna-ágban, ezt az életet nem irigyelték tőlünk senki.

Az autózás még gyerekcipőben járt, egy-két Trabantot lehetett csak látni a városban. A motorcsónakázás azonban megindult, sokan az egyszerű kismotorokat vették, ezekkel könnyebben meg lehetett közelíteni a jó pecahelyeket.

Apa és dr. *Polgár* egyszerre vették ki a szabadságukat, így egyfolytában két hetet töltöttek a kis házban. Nem kellett bejönni a városba sem, mert *Jóskával* mi vittünk ki utánpótlást: kenyeret, zöldségféléket, gyümölcsöket. Nagyszerűen érezték magukat, egész nap mindenki azt csinálta, amihez éppen kedve volt. Anya rendszerint pecált, és sokszor uzsonnára is reszre süített keszegeket. *Margit* olvasott vagy sétálgatott a szigeten, intézte a ház körüli teendőket. Ez volt ám a jó élet! Messze a város zajától: a horgászok és a halászok paradicsoma lett ez a világ.

Délután kiveztek a beetetett helyre, leszúrták a két karót, a csónakot vízszintes állásba tették, és odakötötték a karók mellé. Anya a csónak egyik végében, apa a másik végében ült le. Szerettek együtt ülni és nézni a vizet, ho-

gyan fodrozódik, hogyan csobban egy-egy hal ugrása után. Ha kifelé néztek, a nagy Dunát látták, ha befelé, akkor el lehetett látni a kanyarig, ahol a halászok tanyája volt. Időnként fogtak egy halat, ha horogra akadt. Nem is az volt a fontos, hogy sok legyen, hanem hogy együtt ülhetek a lenyugvó napon, és élvezték a sugarak melengető erejét. Alkonyodott, *Lajos* is abbahagyta a horgászást, lassan bevezett a ház elé. Megkezdtek az esti foglalatosságokat. A két *Margit* (anyámat is így hívták) vacsorára terített, előkerült *Lajos* borosüvege is, leültek, és jóízűen eszegettek. Vacsora után kártyázni kezdtek, és ha jó volt a lapjárás, sokszor éjfélig is játszottak. Holdfény világított kinn, a csillagok ragyogtak, könnyű szellő hozta az éjszaka hangjait, a csönd hangjait... Igazi meghitt barátság volt közöttük, jól megértették egymást, és élvezték a természetben töltött időt. Ez az életmód a szabadságot jelentette, nem kellett senkit sem kerülni, suttogva beszélni, húsert sorban állni. Elfűjták a petróleumlámpát, aztán aludni tértek. Mindenki volt egy kis zseblámpája az ágya mellett, azzal világított, ha valamiért ki kellett mennie a házból.

Hetente a halászok kora hajnalban megjelentek nagy csónakjaikkal, hálóikkal, és „meghúzták” a vizet. A halakat bárkákba rakták, majd újra húzták a hálót. Kilenc órára már végeztek is, majd visszaveztek a halásztanyára. A víz nagyon vezeti a hangot, hallottuk, hogyan utasították egymást a háló kezelésénél. Hallani lehetett „illetlen” szavakat is, amelyeken mi jól mulattunk. Nekik a víz a megélhetésük forrása, ott töltik egész életüket, más a tanyájuk is, paticsfalas házaikban csak a legszükségesebb felszerelés és bútorzat van. Kinn a nagy fák között a kifeszített hálók száradnak, a fákra akasztva varsák lógnak, a parton sásos főny-szőnyeg van. Csónakjaik a vízen himbálóznak, melléjük a vízbe eresztett bárkák, tele hallal, ami arra vár, hogy szombatonként a piacra vigyék azokat.

\*\*\*

A mi kinti életünknek mások a szépségei, bár a fő foglalatosság itt is a horgászat volt. Mindenki mást szeret Rezétben: mindenki megtalálja a neki kedvező időtöltést. A hétköznapi nyugalmat a vasárnaponkénti látogatók törték meg, jöttek a kirándulók: fürödtek, eveztek, sétálgattak a túlsó parton, a sásos alacsony vízben kagylókat kerestek. Ebédre pontosan vissza kellett érkezni, mert a hal egyszerre tálalva jó. Hosszú asztalsort tettünk, mindenki serénykedett a terítésnél. A főzőmester anyám volt, tőle tanult meg *Jóska* is halat főzni. Mie-

lőtt enni kezdtünk, mindenki felemelte a pohárát és *Jóskára* figyelt:

– Most negyven cseppet iszunk a főzőmester tiszteletére!

– Tartsa meg Isten a jó szokását, és főzzön mások is jó halat! – majd koccintottunk.

Megkezdődött a „rituális” halevés. Csend lett, mindenki élvezettel evett, megteltek a tányérok szálkával, és a halászlé fogyni kezdett. Jöttek a viccek, a jobbnál jobb történetek és a nagy nevetések. Majd *Kamarás Jóska* megjelent a hegedűjével, amelyet Károly bácsi házában őrzött, és játszani kezdett, mi meg nótázásba fogtunk a hegedűszo mellé: „*Befordultam a konyhába, rágyújtottam a pipámra, azaz rágyújtottam volna, hogy ha már nem égett volna...*” „*Nem, nem, nem, nem megyünk mi innen el, míg a Károly bácsi minket innen furkós bottal ki nem ver...*” *Kamarás Jóska Polgárné Margitka* nótáját is elhúzta: „*Messze a nagy erdőn, messze száll a felhő, messze megyek édes rózsám tetőled...*”

Amikor a hosszúra nyúló ebéd befejeződött, a társaság öregebbjei alváshoz készülődtek. Mi, fiatalok elmosogattunk, rendbe raktuk az ebéd utáni maradványokat, majd plédeket terítettünk a ház háta mögötti rétre, és lefektünk „ejtőzni” – így neveztük a pihenést akkoriban. Volt, aki olvasott vagy szunyókált, a nők inkább beszélgettek. Délután négy óra körül megéreztek a frissen főtt feketekávé illatát, így azután ismét az asztal köré telepedtünk. A fürdőzés ideje is eljött. A rezéti holtágban meleg volt a víz, a gyerekeket úszógumival, bádoggal fölszerelve engedtek csak a vízbe. Labdázunk, bukdácsoltunk, nagyokat úsztunk, evezgettünk a zöld kiscsónakkal, élveztük az életet. Olyan meleg volt, hogy a fürdőruha hamarosan megszáradt rajtunk.

Sétálni mentünk a szigeten: pompázatos volt a rét, tele virággal, a tölgyfák árnyékában meg-megálltunk, és halkán beszélgettünk. Csodálatos volt ez a vasárnap. Estefelé csomagolni kezdtünk, és az öt csónakkal egyszerre indultunk Baja felé. Míg a férfiak a motorokkal babráltak, addig *Kamarás Jóska* ismét elővette hegedűjét és húzni kezdte: „*Baja város szép helyen van...*” Féltettük, nehogy kiessen a csónakból a hangszerével együtt. Azután azon izgultunk, hogy mindenki a motorja „beugorjon”, majd egymástól kellő távolságra elindultunk hazafelé. Integgettünk egymásnak: *Jávoréknak*, *Kamaráséknak*, *Majoroséknak*, *Vozneréknak*, akik nekünk is visszaintegettek.

Anyáék és Polgárék Rezétben maradtak, tovább élvezték a nyári szabadságot. Augusztus 20-án *Vidám vásárt* rendeztek a városban. Apám csak az üzletzárás után, 1 órakor indulhatott Rezétbe. Mi akkor kinn töltöttük az éjszakát Jóskával és anyával, és vártuk, hogy apa megjöjjön. Hirtelen fújni kezdett a szél, de gyorsan és viharosan, nagy ágakat tört le a fákról. Fölkapta a könnyű holmit, ami kinn volt, ezért gyorsan be kellett vinni mindent a házba. Nem mertünk kijönni, mert féltünk a leszakadt ágaktól, az eső is hevesen esett, zúgott az erdő, hullámozott a víz, a csónakokat egymáshoz verte a nagy szél.

– Mi lehet apával? – szólalt meg anya. A vihar mind jobban elhatalmasodott, izgultunk apa miatt, aki akkor már a Nagy-Dunán lehetett. Füleltünk: távoli motorzúgást véltünk hallani.

– Ez apa lesz! – kiszaladtunk Jóskával a partra, hogy jobban láthassuk, de én féltem az erős szél miatt, és visszamentem a házba. Jóska esőköpenybe bújt, úgy figyelt, hátha apa elé kell menni. Egyszer csak felkiabált a házba:

– Most fordult be a rezéti holtágba! – Távcsővel nézte, hogyan küszködik a hullámokkal. Nem kellett eléje menni, lassan odaért a házhoz. Jóska kiségitte a csónakból, és jó erősen kikötötte azt, hogy a szél ne nagyon rángassa. Megnyugodtunk: apa megúsza a vihart!

– Nagyon izgalmas volt, nagyon féltem, mert a hullámok bevertek a csónakba, a villámok vég nélkül cikáztak, és őrületesen dörgött az ég. Szerencsére volt nálam esőköpeny és azt felhúztam – mesélte azután apa.

Azon a nyáron még egyszer átéltem Rezétben egy különleges vihart. Vasárnap ebéd után hirtelen fújni kezdett a szél. Éppen csak sikerült bepakolni a házba, már villámlott

és dörgött is az ég, az esőt mintha dézsából öntötték volna. Sokan voltunk – szokás szerint –, a nők az ágyakon, a gyerekek a padlón, a férfiak széken ülve vagy állva: 24 főt számoltunk.

Olyan szorosan voltunk, hogy még félni sem értünk rá, inkább nagyokat nevtünk a kialakult helyzeten. A vihar elmúltával kimentünk körülnézni. Minden vizes volt, a fák leveleiről még mindig csöpögött, az egyik csónakban le-tört faág volt, azt kihúzták a férfiak. Hatalmasnak láttuk. Nem kívánom a vihart Rezétben, mert az elemi erők hatása sokkal nagyobb, mint a városban.

Közeledett az ősz, hajnalonként hangos zajra ébredtünk: két vaddisznó a ház mögötti szilva- és ringlófák leesett terméseit, magvait ropogtatta. Nem mentünk ki, nehogy megzavarjuk őket; amikor jóllaknak, visszamennek az erdőbe. A fák sárgulni kezdtek, a bokrokon piros bogyók értek, és jelezték az idő múlását. Az éjszakák és a hajnalok hidegebbek lettek, ezért jobban be kellett takaroznunk az ágyban. A reggeli horgászathoz is jó meleg ruhákat, kabátokat húztak a férfiak. A vízen és a szigeten is erősebbé vált a köd, és csak lassan szállt fel. Apáék kifelé eveztek a beetetett állandó helyükre, nagy csend volt és nyugalom, az állatok sem mozgolódtak, csak néha hallatszott egy-egy evező csobbanása. Amikor a Nap felkelt, és sütni kezdett, megindult a lassú melegedés és az élet. Egy szárcsa vagy gémfelröppent, és elfoglalta a helyét a távolabbi kitző karón, vagy egy bedőlt száraz faágon.

Amikor tavaszodni kezdett, már kopácsolás volt az udvaron. Anyám megkezdte a csónakok fenekének javítását: a deszkák egymáshoz illesztését fémlemezekkel oldották meg, a

keskeny réseket fedték el így, meg számításba kellett venni a vízzel telítődő deszkák dagadását is. Jóska csak munka után tudott a javítgatásokhoz fogni: kátrányozni, festeni, lakkozni, motort szerelni. Polgár Lajosék a rendelési idő után jöttek át a sajátjukat reparálni – a mi udvarunkon teleltek át a csónakok –, persze a beszélgetés sem maradt el.

Apámnak sokszor le kellett feküdnie a fejfájásai miatt, akkor még nem tudtuk, hogy ebből nagy baj támad, korai (57 évesen bekövetkezett) halálát is agyi problémák okozták majd. Munkakedve változatlan volt, sőt még csellójával eljárt a városi zenekari próbákra is. Április végére a csónakok már várták a Dunára szállítást. Május elsejére lovaskocsira rakták és úgy szállították a Duna-völgyi-csatornához, ahol *Huzovits Lajos* csónakörző már várta őket. A Határ utca végén lakó *Varga* fuvaros állandó megbízottja volt a családnak, ősszel és tavasszal őt fogadták meg a csónakok ki- és beszállítására.

Az első szép tavaszi vasárnapon elindultunk Rezétbe, mindenki nagy várakozással tekintett előre: hogyan vészelté át a kis ház az első telet. A sziget lakatlan volt még, csak Károly bácsi várt bennünket a parton, ő volt a sziget első lakója tavasszal is. Amikor kiszálltunk a csónakból, már láttuk, hogy nincs nagyobb baj, csak a ház tetejét rongálták meg az őszi szelek és a hó, a leszakadt faágak néhol beszakították. Kinyitottuk az ablakokat, szellőztettünk, majd a takarításhoz fogtunk. Langyos idő volt, összegereblyéztük a száraz faleveleket, kihordtuk az udvarra az asztalt és a padokat. Pár óra alatt elkészültünk. Nem hoztunk ágyneműt, mert úgy ítéltük meg, hogy az éjszaka még hideg lehet. Délben a magunkkal hozott ebédet ettük meg, teát is főztünk, de jó kis kadarka is akadt a demizonban. Körülnéztünk: Istenem, milyen jó, hogy itt lehetünk újra, megfűroszthatjuk lelkünket a napsugár-özönben, le-lepillanthatunk a vízre, néha egy-egy bogárka a kezünkre téved. A fák és a bokrok rügyei duzzadnak, a fű már kinőtt, mi meg elégedetten sétáltunk, mert eljött és megértük 1962 tavaszát. Kora délután indultunk haza, mert az esték még hűvösesek voltak, és hamarabb sötétedett.

A következő szombaton kivittük az ágyneműt, apa a kis vaskályhát beállította, tüzet rakott, így a házban kellemes meleg lett. Másnap már szokásunk szerint megkezdtuk az „éva-dot”. Még horgásztilalom volt, ezért pecálásra nem is gondolhattunk. A ház végén lévő telek részen gyalogakác burjánzott, amit ki kellett ritkítani. Sétára indultunk, hogy megnézzük a szigetet. Ahol az utunkat növények, bokrok keresztelték, ösvényt vágtunk, hogy az út szabadon járható legyen. Egy kis nádas tavacska mellett kellett elmenni a védgát töltésére. Igazi



Sipos Loránd grafikai

tavaszi illat fogadott, a rét még nem állt teljes virágpompájában, de üde zöld volt minden, a kék égen madárraj szállt, és mi velük együtt jutottunk ki a Nagy-Duna partjáiig.

A védgát-töltés aljában még találtunk ibolyát. A nagy réten már volt korai virágzású kökény, amelynek fiatal ágai vörösesbarnák, hengeresen szögletesek voltak, a hajtások csúcsán hófehér virágokkal. A gyermekláncfű beborította szinte az egész földet, aransárgán virított. Jóska megszólalt:

– Tudjátok, hogyan nevezi a nép ezt a növényt? – és máris sorolni kezdte a neveket: kutyatej, lámpavirág, asszonyhúség, oroszlánfog, pampuka... Mondjak még? – és folytatta: tejesfűvirág, sárvirág, pityang, pimpóka...

– Többet nem tudsz? – kérdeztük évődve. Jóska rámutatott egy hosszú szárú virágra:

– Látjátok? – ez a nadálytő, lila színű virág. Ennek is több neve van: fekete gyopár, forrasztófű, madárgyökér, madárlapu, pákászmadár a népi neve. Jóska ismerte és szerette a növényeket, többre becsülte szépségüket, mint a természet virágokét. Azt mondta, ezek olyanok, mint a népdal: egyszerűek és mégis szépek. Énekelni kezdett: „*Akkor szép az erdő, mikor zöld, mikor a vadgalamb benne költ...*”

Mi is dúdolva bekapcsolódtunk az éneklésbe, és lassan hazafelé indultunk, ahol anyám már friss feketekávéval várt bennünket.

Jóska még lement a vízre a motorját javítani, de korán jött az este, hűvösödött. Apám meggyújtotta a tüzet a kis kályhában, ezért simogató meleg lett a házban. Megvacsoráztunk, majd anyámék kedvenc foglalatosságukba, a kártyázásba kezdtek. Ilyenkor Jóska is velük játszott. Én hamar elaludtam. Reggel Károly bácsi kakasa ébresztett bennünket. A mi asztalunkra szállt föl, és ott kukorékolt. Károly kutyája, *Szimat* néha ugatott egy-egyét. A reggeleket nagyon szerettem Rezétben, csend mindenütt, az élet még nem mozdult. Párás köd ült a szigeten, de amikor a nap felkelt, átvilágította a ködöt, és látni lehetett a párákat, amint fölszáll a meleg hatására.

Ahogy körülnéztem, mindenütt festeni való képet láttam. Béke van, nem tudom, hogy boldogabb lennék-e valamelyik Kanári-szigeti szállodában, ahol minden kényelem megvan, kiszolgálják bennünket, és mi csak nézzük, hogyan él az a sokféle ember. Ehhez pénz kell, de akkoriban nekünk éppen csak a megélhetéshez volt elegendő, csak a vágyunk volt meg a természetbeni élet szépsége iránt: a gemenci erdők és vizek kárpóoltak mindenért. Nem, nem lennék boldogabbak. Itt otthon vagyunk. Nem vonzódok a nagyvilághoz, örülök, hogy mindannyian együtt lehetünk, hogy a családkunk teljes, és a sokféle megpróbáltatás után is még élvezni tudjuk az életet.

Mind többen ismerték fel, hogy milyen jó hely Rezét, és építkezésbe fogtak a szigeten. A FÜSZÉRT Vállalat egy félkör alakú téglaházat épített, *Luspai Béla* és felesége a mellettünk lévő telekre, *Halas Laci* megvette Pista nagybátyám házát, így iskolatársnőm és barátrnőm, *Temák Magda* is közel került hozzánk. Mind jobban benépesült a sziget alsó sarka is. Anyám középső bátyja, *Nagy Dezső* családjával Bajára költözött Tolnáról az Alföldi utcába, odahagyta a dunai Karaszi-fokot, ahol vikendházuk volt. Megvette a Dunára néző sarki telket, a „csücsköt”, de betegsége miatt már nem élvezhette a rezéti pecalást.

A horgásztalalom feloldásával megkezdődött a halfogás. A hajnal anyámat a csónakban találta. Még mindenki aludt, de ő már alig várta, hogy foghassa a pecanyelet. Jól felöltözve kivezett a bebetetett helyre. Nagyon szerette a vizet, ahogy fodrozódott, a halk csobbanásokat, és szeretett ülni a parti fűzfák árnyékában, nézegette, ahogy a fák a vízbe eresztik ágaikat. Néha egy-egy béka ugrott, amikor meghallotta, hogy evezős jön. A felmelegedő időben a kabócák is belefogtak hagyományos hangversenyükbe. Szerette, amikor ébredt a föld, kékült a víz, és a feljövő nap fényében fürdött az egész táj. Anyám szerette a csendet is a Dunán, az édes illatokat, amelyet a lenge szél a csónakhoz fűjt, a víz tükrét, amelyen vízipókok hintáztak. Szeretett egy szál magában is ülni, szinte együtt élni a vízzel, érezni a vele való mély kapcsolatot, amelyet akkor érez az ember, ha valamit nagyon szeret.

A nap gyorsan felszipantotta a harmatot a levelekről, de a fűben még ott volt a csillogó vízcsepp, ami a lábunkat vizesítette, ha arra jártunk, amerre a király is gyalog jár. Az őszi halfogás eredményes volt, sokszor forrt a bográcsban a halászlé. Egy idő után Jóska is főzött halat nagy élvezettel. Éreztük, hogy valami múlóban van, az ideai szezonnak lassan vége. A zátonyon már nem fürödtek, lassan elfogytak a csónakosok is, csak a megszállott pecások jöttek, akiknek nem számított sem eső, sem a hideg.

Eljött a szeptember. Az iskolába becsengettek, a szülőknél és a gyerekeknek is más volt a tennivalójuk, mint hogy a Dunára járjanak. A kirándulók tábora is fogyni kezdett. Károly bácsi örült ennek a legjobban, mert bizony őt nagyon zavarta a sok hangoskodó a szigeten.

Csend van, mintha az elmúlás is fájna, nemcsak az embereknek, állatok-

nak, hanem a növényvilágnak is. Lábam alatt az avar, a lehullott falevelek zizegnek. Egy-egy sárguló virágszár, a beérett széna illata az elmúlást idézi, a nyár kiegészítette a földet... Az ábránd, hogy lesz tavasz jövőre is – ez élt bennünk az 1961-es évben.

A szüleim még jó erőben voltak, apám még csak 56 éves volt, és bár sokat fájt a feje – a börtönben elszenvedett sérülések nem múltak el nyomtalanul, akkor még lábra állni is alig tudott –, de azért nagy energiával munkálkodott. Anyám 1906-ban született, ekkor 55 éves volt, mi Jóskával 37 illetve 35, Anna lányunk 14 éves. A családi életünk harmonikus volt, szívesen töltöttük együtt a mindennapokat és az ünnepeket, rezéti életünk is felhőtlenül telt. Elérkezett október vége, téliesíteni kellett, megkezdtük a csomagolást. Csónakokba raktuk az ágyneműt, a ruhaféléket, mert féltettük az egerektől, akik a hideg elől bevacokolták magukat a kis házba. A megmaradt ételeket és a fűszerféléket is hazavittük. Amikor elkészültünk, még szedtünk egy őszi csokrot, hogy ott-hon is emlékezzünk Rezétre. Apám lelakatolta a házat, beültünk a csónakokba, visszaneztünk és integettünk: Jövő tavaszra visszajövünk!

1961-62 fordulóján a csónakokat az udvarban vastag hótakaró borította télen. Sokszor elővettem a nyáron készült fényképeket, beszélgetéseinkben terveket szőttünk a következő rezéti időnyre: jó volna a házat is bővíteni, de még nem tudtuk, milyen formában. A téli estéken anya és Jóska hálókat kötöttek, ezt megtanulták a halászkótlól. Jóska már februárban kiváltotta anyáék és a saját horgászengedélyét. Anyám mindig büszke volt arra, hogy az első nő volt Baján, akinek már volt engedélye a pecaláshoz. Amikor a nap már melegen sütött, levetette a kabátját és a kendőjét, fehér haja mint a hó, úgy világított a sok zöld szín között. A többi horgász erről már messziről is felismerte őt: Margitka, Békeiné, a „nagy horgász” – mondogatták.

Mindig hú volt a Dunához, amíg csak élt. Amikor apám meglátta, hogy anyám ágya



üres, tudta, hogy a vízen kell keresni. Lement a partra, és megkérdezte:

– Fogtál-e már valamit? – Anya megemelte a teli száját, és fölmutatta:

– Sajnos csak ennyit! – Föltekerte horgásbotja orsóit, összerakta a felszerelését, és evezni kezdett a házhoz. Sajnálta a jó helyet, de reggelit kell készítenie az ébredőknek, kezdődik egy újabb szép nap.

A reggeli után apa nem érezte jól magát, fölállította a nyugágyat a Dunára nézően, és beleült. Anya megtisztította a halakat, sok keszeg és törpeharcsa volt, egy ebédre való. Megsütötte, krumplit főzött hozzá, meg savanyúságot is készített. Ebéd után apám még jobban panaszkodott, dr. Polgár Lajos is megvizsgálta, és azt mondta: haza kell menned, és feküdnöd kell. Apa még vezette a csónakot, sőt még a biciklijén is haza tudott hajtani, de akkor már nagyon rosszul volt. Kihívtuk dr. Pataki Kálmánt, aki megvizsgálta és megállapította, hogy nem

kapott agyvérzést, más baj lehet. Ekkor dr. Péterfai ideg orvos jött el hozzá, aki szerint az állapota ennél rosszabb. Ilyen kétségek között telt el három hónap... Azután Pécsre kellett szállítani az idegklinikára. Amikor a mentősök kivitték az ajtón, azt mondta apa:

– Ide én már sohasem fogok visszajönni! – Nem is jött vissza.

Pécsett halt meg, szeptember 2-án, a Rókus temetőben búcsúztunk el tőle. Ezen az őszön már nem volt kedvünk a Dunára járn. Anyám és Jóska téliesítették a kis házat, az ágynevet hazahozták. Apa csónakját nem hozták el, föl vitték a ház mellé Rezétben, és anya kiscsónakját a tetejére tették. Nagyon szomorúak voltunk, mintha a természet is velünk sírt volna. Megkezdődött az őszi esőzés. Minden apára emlékeztetett, a keze munkája minden rajta volt, leleményessége, kitartó munkaképessége, derűje mindenben megnyilvánult. Árvák lettünk mindannyian, a családfő hagyott itt

bennünket; tudtuk, hogy új, másfajta életet kell kezdenünk nélküle, de sohasem felejtve őt. Ezután már nagyon meg kellett gondolni a pénzkidadásokat is, hiszen a legjobban kereső ment el közülünk. Nem is fogadtunk lovaskocsit Jóska csónakjának hazahozatalára, ő maga húzta a csónak alatti kocsin. Minden kiadást százszor meggondoltunk, rendszerint zsíros kenyeret vacsoráztunk teával.

Anyának özvegyi nyugdíja lett, én akkor helyezkedtem el könyvtárosként a Deák utcai Szakszervezeti Bizottság emeletes épületében, napi 4 órában. Jóska fizetése is alacsony volt, mint a tanároké általában. Hosszú volt a tél, de tudtuk, hogy eljön a tavasz, ahogy a természet megújul, úgy fogunk mi is újjászületni. Tudtuk, hogy más lesz az életünk, de azt is, hogy anyának szüksége van ránk, és mi azért fogunk munkálkodni, hogy az életét elviselhetővé tegyük. Így köszöntött ránk 1963 tavasza. ■

## Kulisszatitkok

# A Nemzeti Színház belső törvénykönyve és a színházi bíróságok működése (1837-1848)

### Szalisznyó Lilla

■ Az 1837. augusztus 22-én megnyitott Pesti Magyar (később Nemzeti) Színház Pest-Buda első és sokáig egyetlen magyar nyelvű kőszínháza volt. Megalapítása mérföldkőnek számít a magyar nyelvű intézményes színjátszás történetében, az itt kialakított professzionális üzemi működés hagyományozódott tovább, és jellemzi alapjaiban ma is a kőszínházakat. A Nemzeti Színház elsőként vállalta, hogy a magyar nyelvű színjátszás állandóságát szimbolizálva a normanapok (a római katolikus egyház szertartásrendje szerint az úgynevezett szentidőkre vonatkozó játsszási tilalom) kivételével mindennap tart előadást. Ennek megvalósításához saját és minden korábbinál nagyobb társulatot tartott, s két önálló tagozattal működött, a prózai darabok és az operák eljátszásához szükséges személyi és tárgyi feltételekkel egyaránt rendelkezett. A szakmai apparátuson belül a különböző feladat- és munkakörök jól elkülönültek egymástól, a vándorszínészi gyakorlattal ellentétben Pesten a színészeknek már nem kellett a háttérmunkálatokban részt vállalniuk, ezek ellátására szintén egyedülálló módon félszáz fős technikai, gazdasági és kisegítő személyzetet foglalkoztattak. A társulat létszáma folyamatosan emelkedett, 1837 első hónapjaiban százharmincöt, az évtized végén már

kétszázhuszonegy fő dolgozott a színházban. A prózai és operatagozat 1837-ben harmincegy, 1842-ben harminchat, 1848-ban már negyvenhárom tagból állt. A technikai személyzetet eleinte negyvenöt fő alkotta, kezdetektől létezett jelmeztári, díszítményi, gépész, pénztári, nézőtéri és gazdasági személyzet. Az 1840-es években mindez kiegészült a könyvtári személyzettel, egy mosóasszonnyal és egy fegyverművessel is.

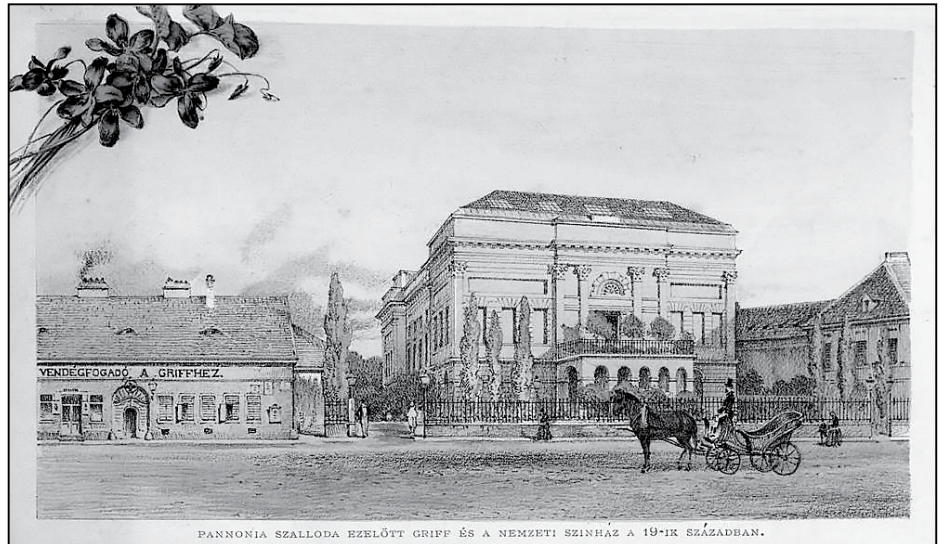
A mindenkorai igazgatóság a megbízható működést, a hatalmas szakmai apparátus munkájának összehangolását a foglalkoztattak napirendjének szigorú szabályozásával tudta elérni. A foglalkozási szabályok írásbeli rögzítése nem sokkal a megnyitó után, 1837 őszén megtörtént, az első színészeti igazgató, Bajza József *A Pesti Magyar Színész Társaság Törvényei* címmel összeállította az intézmény első színházi törvénykönyvét. Egy újonnan nyílt és a korábbi játszóhelyeket minden tekintetben felülmúló intézmény esetében azonban nem lehetett azonnal pontosan felmérni, hogy ennyi ember szakmai együttélése mennyire lesz zökkenőmentes, milyen mulasztások és vétségek akasztják majd meg az üzemmenet működést, a darabok színpadra állításának folyamatát és az előadások gördülékeny lebonyolítását. Bajza már a törvénykönyv összeállításakor tisztában volt azzal, hogy a

gyakorlat majd felülírhatja a rendelkezéseit, s újabb szabálypontokra lesz szükség: „Ezen törvények idővel javíthatnak, pótolthatnak, azon úton, melyen alkotva valának”. Az első évtizedben három, egyre bővített törvénykönyv készült. Az első revíziójára 1842-ben került sor, ekkor az intézmény titkára, Szigligeti Ede és a rendezőként is működő vezető színészek a hetvenhét szabálypontból álló protokollumot egy háromszoros terjedelmű, kétszázhuszonegy pontból állóra cserélték. Ezt (*Nemzeti Színház bővített törvénykönyve*) 1848. április 1-jétől egy új váltotta. Ebben már az 1842-ben lefektetett szabályok hagyományozódnak, tematikai és szerkezeti felépítésük egyforma. Nem a szabályrendszer újragondolására, hanem csak valamelyes bővítésére volt szükség.

A Bajza-féle változat először a belső színházi törvénykezés szükségességére, a szabálypontok szigorú betartására és a vétségek esetén fizetendő büntetés mértékére hívja fel a figyelmet: „1. Minden társaságnak rend a lelke, mely nélkül sem nem munkálodhatik, sem munkálodásiban egybehangzás nem lehet. A rend fenntartására törvények szükségesek, világosak, félre nem magyarázhatók, melyeket a társaságnak minden tagja köteles tudni. A pesti magyar színháznál behozott törvények ezen könyvecskében vannak összeírva, s minden illető tagnak bizonyítvány mellett kiadva,

hogy magát azok nem tudásával ne menthesse. 2. A színház igazgatósága el van tökéltve ezen törvényeknek egész komolysággal leendő fenntartására: azért figyelmeztetnek a színház minden rendű tagjai, hogy magokat szorosan ezen törvényekhez tartsák, s ezeket úgy nézék, mint a józan rend s a társaság s egyes tagok becsületének fenntartóit. 3. Ki ezen törvények valamelyikét áthágja, be fog vádoltatni, elítéltetni és büntettetni". A büntetések mértékét az igazgató így osztályozta: „kicsiny, közép, nagy és rendkívüli. A kis büntetés a vétket elkövetett tag félhónapi fizetésének minden forintjától egy krajcár; a közép: két krajcár; a nagy: hat krajcár; a rendkívüli: a félhónapi fizetésnek elvesztése, fennmaradván ezenfelül az igazgató fenytése". A további hetvenkét pont négy területre terjed ki: 1. Játékrend és szereposztás 2. Próbák és előadások 3. Öltözködés 4. Általános törvények. Ez a protokollum még erősen színészközpontú, legtöbb paragrafus csak olyan folyamatok szabályozására tér ki, amelyekben a színész közvetlenül érdekelt volt (szereposztás, próbák, előadás). A színház munkaszervezetéről és üzemi működésének rendjéről még nagyon keveset árul el, a háttér munkálatokért, a technikai kivitelezésért felelős személyzetet alig említi, és általában akkor is csak szorosan a színészi munkával vagy a színészekről elvárt követelményekkel kapcsolatosan. A sűgő például nem a produkció zökkenőmentes lebonyolításában kulcsszerepet vivő művészeti munkatársként jelenik meg, hanem csak mint „cipőfelügyelő”, akinek az a feladata, hogy azt a művészt, aki „mocskos lábbelivel” lép színpadra, felírja és megvédelmezi a belső színházi bíróság előtt.

Az 1842-től érvényes, és huszonöt fejezetre osztott törvénykönyv már színházspecifikus volt. Elsőként a Törvénykiszolgáltatásról, majd a minden foglalkoztatottat egyformán érintő szabályokról tájékoztat. A további fejezetekben a Nemzeti Színház mindennapos üzemmenetének tervezetét tárja elénk: pontos képet ad a színházi munkaszervezet felépítéséről, megtudjuk, ki kinek a főlé- vagy alárendeltje, ki tartozik megjelenni olvasó-, színpadi és főpróbán, kinek mi a feladata a próbák alatt és az előadások előkészületei során, mikor van ruhapróba, ki mikor veheti fel a fizetését, mikor és hogyan zajlik a jegyértékesítés. A figyelem már kiterjed a színházon belül és kívül elvárt erkölcsi viselkedésre (például nem szabad megsérteni a közönséget) és még sok minden másra. Az első törvénykönyv összeállításakor Bajza például még nem gondolt arra, hogy lesz olyan alkalmazott, aki a próbára vagy az előadásra magával viszi a kutyáját, vagy hogy a próbák alatt a nők közül többen is kötéssel és varrással mútatják majd az időt.



PANNONIA SZALÓDA EZELŐTT GRIFF ÉS A NEMZETI SZÍNHÁZ A 19-İK SZÁZADBAN.

#### A Nemzeti Színház első épülete

A jogrend betartatásának módját Bajza úgy alakította ki, hogy az leképezze a bíróságok felépítését és munkáját, vagyis legyenek (hivatalból kinevezett) vádlók (rendező, ügyelő, karmester), akik bepanaszolják a törvény ellen vétőket, illetve állítsanak fel egy háromtagú belső színházi bíróságot, amely megítéli, hogy jogosak-e a felhozott vádak, s ha büntetés alá esik a vádlott, mekkora pénzbírságot köteles fizetni. Az 1837-es protokollum szerint a törvényszék tagjává csak olyan volt választható, aki a színpadon beszélőszerepeket játszik. Az 1842-ben megjelent törvénykönyv már a vezető prózai színészek mellett az „előkelő” operaénekeseknek is bírói jogot adott. 1842-ben növelték a vádló személyek számát: „[v]ádló lehet akárki; hivatalból vádlók lesznek a rendezők, ügyelők, karmesterek, kartanító, ballettmester, színmester s a t, szóval: minden osztály előjárói”. A hivatalból kinevezett vádlók bírák nem lehettek. A bírói kinevezés negyedévre szólt, nem volt állandó megbízás, visszautasítani viszont nem lehetett, aki nem akarta a tisztiséget vállalni, azt megbüntették, havi díjának 1/8 részét elvesztette. A vádlott menthette magát személyesen, képviselő által vagy írásban. A színi bíróság havonta kétszer, a fizetésnapok előtt ülésezett. Ha valakiről bebizonyosodott, hogy valóban kihágást követett el, akkor a soron következő fizetéséből levonták a büntetéspénzt. Az ülések nem voltak zártkörűek, az alkalmazottak közül bárki beülhetett rájuk, de felszólalni a bírákon, a vádlottakon és a tanúkon kívül másnak nem volt szabad. A meghallgatásokról jegyzőkönyvet vezettek, ezek alapján lehet rekonstruálni, hogy milyen problémák jelentkeztek, s miként zajlott a felelősségre vonás.

A leggyakoribb szabályszegés a próbákról való igazolatlan késés vagy távolmaradás volt. A három törvénykönyv vonatkozó cikkelyeinek

összehasonlításából úgy tűnik, a késés annyira mindennaposnak számított, hogy visszaszorítása érdekében a későbbi törvénykönyvekben a vonatkozó szabálypontokon szigorítani kellett. 1837-ben Bajza még csak a negyed órán túli érkezést tekintette késésnek „Ki a próbára egy óranegyeddal később jő, mintsem jelenése volna, fizeti a kis büntetési díjt, félórával, a közép díjt; félórán túl annyiszor a közép díjt, mennyi felvonást elmulasztott”. Az 1848 áprilisától hatályos törvénykönyvben már bevezették az öt- és tízperces késedelmi díjat is. A legtöbb esetben a késők nem magyarázkodtak, elismerték „bűnüket”, az ítélszék ezeket az ügyeket zárta le leghamarabb.

Más megítélés alá esett az igazolt távolmaradás. Az 1837-es törvénykönyv még nem ír arról, hogy mi a teendő akkor, ha valaki betegség miatt nem tud megjelenni a próbán. Az 1842-től érvényes viszont már kimondja, hogy „A ki megbetegszik, rögtön jelenteni fogja a rendezőnek 6 kr[ajcár]os bünt[etés] alatt; s 6 óra alatt orvosi bizonyítványt küld 3 kr[ajcár]os bünt[etés] alatt; e két rendbeli büntetés, elmulasztás esetében, naponként ismételtetik. Ezen büntetésen felül az illy jelentést tenni elmulasztott tag, az általa okozható zavarhoz képest, a bírák belátása szerint 6 kr[ajcár]os büntetéstől 1/4 havi díj elvesztéséig büntettetik”. A krajcáros büntetés azt jelentette, hogy annyiszor három, illetve hat krajcárt kellett fizetnie, ahány váltóforint a félhavi fizetése volt. Az 1848-as protokollum szerint betegség esetén a rendező közvetlen irányítása alatt álló ügyelőt kellett értesíteni, s ennek elmulasztásakor már tizenkét krajcáros büntetés volt fizetendő. Ha a beteg nem vitt hat órán belül a színház valamelyik orvosától (és nem más orvostól) igazolást, akkor már nem három, hanem hat krajcárt volt köteles fizetni, amennyiben pedig



A reformkor hírneves színésze, Egressy Gábor a bajai közönség előtt is játszott

egyáltalán nem szólt, a ráróható összeg hat krajcár helyett már tizenkettő lett. Magának az orvosi igazolásnak a távollét hivatalos dokumentálásán túl a műsorrend esetleges megváltoztatásában is szerepe lehetett – az orvos ugyanis köteles volt nyilatkozni arról, mennyi ideig kell nélkülözni a beteget.

Az 1848-as törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseinek gyakorlati alkalmazását mutatja az a Jókai Mór által 1853. szeptember 6-án a Svábhegyről Egressy Gábornak küldött levél, amelyben feleségének, Laborfalvi Rózának távollmaradásáról ír: „Nőmnek olly mértékben van szokott periodicus baja főfájással, miszerint a mai próbára be nem mehet, miután azonban innen kívülről ezt orvosi bizonyítvánnyal nem igazolhatom, ha büntetés alá fog is esni, inkább ezt, mint kisebb bajt választom, hogy sem egészségét kockáztassam”. Az „innen kívülről” szófordulat arra utal, hogy Jókaiék svábhegyi villájukban, a belvárostól meglehetősen távol tartózkodtak. Laborfalvi Róza a férje által írt levél elküldésével eleget tett a paragrafus első rendelkezésének, tudatta a színházzal hiányzásának okát, még ha az előírásnak megfelelően nem is az ügyelőhöz, hanem közvetlenül a rendezőhöz, Egressyhez fordult. Jókai ugyan tisztában volt azzal, hogy nem teljesítik maradéktalanul a törvénykönyvben foglaltakat, nem lesznek képesek a színház valamelyik orvosától

igazolást szerezni néhány órán belül, ugyanakkor a feltételes mód használatából úgy tűnik, az is felmerült benne, hogy feleségét akár fel is menthetik a távollmaradás következménye alól. Az 1853-ból fennmaradt törvényeségi jegyzőkönyvben a szeptember végén tartott tárgyalás ügyei között egy olyan sincs, amely Laborfalvi Róza mulasztását említené, ami azt mutatja, hogy elengedőnek vélték az írásbeli tájékoztatást, és nem büntették meg távollmaradásáért.

A büntetőkönyvekben a vezető színészekkel szembeni engedékenységnek már korábról is vannak nyomai. Ám a velük való kivételezés korántsem volt általános érvényű elv, szó sincs arról, hogy minden vagy minden második bírósági tárgyaláson felbukkanna egy ilyen eset, mindössze annyi bizonyos, hogy egy-egy alkalommal, ha róluk volt szó, enyhébb ítélet született a várhatónál. Amikor 1842-ben például három vezető színész több nappal túllépte szabadság-

idejét (Laborfalvi Róza és Udvarhelyi Miklós kilenccel, Lendvay Márton pedig hárommal), és az előírtak szerint minden elmulasztott nap után 12 krajcárt kellett volna fizetniük, a bíróság kiváló szakmai előmenetelükre és a közlekedési nehézségekre hivatkozva csökkentette büntetésük mértékét: „tekintetbe vétetvén azonban a nevezett egyének különben dicséretes színészi szorgalma, s igazgató Ur előtt nyilvánított mentségeiket, melyekből kivülágul, hogy pontos megérkezhetésökben nem kevésbé gátoltatának az utak rossz-sága, s a gyorskocsik rendetlen indulása és érkezése által: az őket terhelő vétség büntetésének két harmada most egyszer elengedtetik”. A törvényszék olyan esetekben is erősen mérlegelte a büntetés mértékét, ha valamelyik vezető színészt színpadi játéka miatt panaszolták be, ami szubjektív megítélés, vélemény is lehetett. Amikor 1842-ben valaki azzal vádolta a tizenöt éve pályán lévő, vezető színészként működő Bartha Jánost, hogy Kisfaludy Károly *Pártütők* című vígjátékában „tulságosan, kicsapongva játszott. Szinte botrányára a' közönségnek”, akkor az 1842. július 14-én tartott bírósági ülésen a bírák abból kiindulva, hogy a „vádoló nem fejté fel, miben tartja a' tulság – s kicsa-pongást”, a színészen kívül kihallgatták a sűgöt és a darabban fel-lépő színésztársakat is. A tanúk egyhangúlag

azt állították, hogy „tudta szerepét a' vádlott”, maga Bartha pedig azt mondta, hogy „tűzzel – egész lélekkel kívánt játszani s mások hibá-it eltakarni”. A bíróság úgy határozott, hogy felmenti a büntetés alól. Hasonló eset történt a szintén régóta pályán lévő Udvarhelyi Miklóssal is. Őt két színésztársa, Lendvay Márton és Komlóssy Ida azzal vádolta, hogy 1848. október 5-én Szigligeti Ede *II. Rákóczi Ferenc fogsága* című drámájának előadásán „szerepében teljesen felakadt”. Mire elérkezett a bírósági tárgyalás napja, a színész már nem emlékezett a vádra, Lendvay pedig azt mondta, hogy rosszul fejezte ki magát, színésztársa tudta a szerepét, csak véletlenül megakadt. A bíróság úgy döntött, hogy nem fizettet büntetést Udvarhelyivel.

Az előadások zavartalan előkészítését és lebonyolítását megakasztó vétségek nagyon vegyesek voltak. Egyfelől megkülönböztethetők egymástól a szakmai mulasztások és a játék izgalmának hevében elhangzó gorbombaságok, másfelől bővült a vádlottak köre, a színészeken túl a technikai személyzet tagjai is követtek el zavart okozó komoly hibákat. A legtöbb esetben olyan vétségekről van szó, amelyeket vagy amelyeknek következményeit a nézők is érzékelhették. A színi bíróságnak ezekben az esetekben már nemcsak azt kellett figyelembe vennie, hogy a vádlottak fennakadást okoztak, hanem azt is, hogy ezek az esetek már a közönség ellen irányuló tiszteletlenségnek is minősültek, és erősen kihatottak a színház megítélésére, felkészületlennek, nemtörődömnek mutatva a személyzetet. Podráczky (Podhráczy, Podhoráczy) Ferencnek, a Nemzeti Színház főruhátárnak, jellemkészítőjének a gondatlansága miatt például többször előfordult, hogy késve kellett kezdeni az előadást. Egy alkalommal a ruhapróba után Szentpétery Zsigmond színész „öltözeteit, minden gond nélkül és olly szükre össze varva adta le, hogy rá nem vehette 's e' miatt a játék kezdete késétt”. Igaz, ekkor a bíróság úgy vélte, hogy mivel a vád nem adta elő elég világosan a vétséget, a ruhátárnak felmentetik. Nem tudtak igazságot tenni akkor sem, amikor Roger de Beauvoir és Honoré Marie Joseph Duveyrier-Mélesville *Saint Georges lovag* című drámájának előadása közben a pisztoly nem sült el. A hibáért a kellékest panaszolták be, ő viszont azt állította, hogy a töltéssel (vaktöltés) és a pisztollyal minden rendben volt, azután történhetett vele valami, hogy átadta. Az előadás megakasztásánál súlyosabb vétségnek, munkahelyi veszélyeztetésnek minősült az az eset, amikor a kellékes „golyóra töltött dupla pisztolyt” adott az egyik színész kezébe. A technikai munkatárs a bíróság előtt azzal mentette magát, hogy „veszély ez uttal nem történhetett”, a bírók azon-

ban úgy ítélték meg, hogy kötelességmulasztás történt, s büntetés pénz fizetendő.

Egyértelműen a mindennapi munka hozta felszínre az együttéléssel kapcsolatos szabálypontok bővítését. Noha már az 1837-es törvénykönyv is tartalmaz olyan szankciókat, amely a színházi alkalmazottak, különösen a színészek színházon belüli és kívüli erkölcsi viselkedését szabályozza, a két későbbi etikai kódex újabb megkötésekkel igyekezett a munkahelyi konfliktusoknak gátat szabni. Az igazgatóság már kezdetben úgy gondolta, a színésztársnak az intézményen belül való megsértése nagy, a színház falain kívüli rágalmozása nagy vagy rendkívüli büntetést von maga után. Úgy tűnik, az első öt évben előfordult olyan konfliktus is, amely testi sértésé fajult, az 1842-ben megjelent törvénykönyv szerint ugyanis azt, aki valamelyik munkatársát megüti, rögtön elbocsájtják. Azt, hogy az igazgatóság 1842-ben úgy érezte, szükség van a színészek viselkedésének szigorúbb megregulálására, az együttélésre vonatkozó szabálypontok bővítésére, már egy, a Nemzeti Színház induló évéből, 1837-ből származó történet is alátámasztja. Déryné Széppataki Róza visszaemlékezéséből idézek egy esetet: „Egressyné [Egressy Gáborné Szentpétery Zsuzsanna] ott ült egy díványon. Jön föl Schodelné [Klein Rozália], reánéz: »Hát maga szemtelen! hogy mer ülve maradni, ha én megjelenek?» – ilyesmit mondott. Zsuzsika megszegyenülve ment férjéhez sírva, ki ott volt a szobába, s mindjárt jött fel a színpadra, s megtámadta Schodelné: hogy mi jognál fogva követeli, hogy az ő neje öelötte felálljon? Szóbeli szó kerekedett, s igen keményeket mondtak egymásnak. Másnap Schodelné azt kívánta, hogy Egressyt csapják el! [...] Más alkalommal ismét Megyerivel történt öszveütközése, (azt már nem tudom mi fölött), akkor is azt kívánta, hogy Megyerit csapják el! Természetes, hogy ezt nevelésnek találták, és mondák neki: »Asszonyom! ha mindig elcsapnák a tagokat, akikre megbosszankodik, hát maholnap nem volna kivel játszani, s egyedül állana.«” Egy kardalnok azért panaszkolt be a prózai tagozat egyik színészét, Réthy Mihályt, mert az a színház előtt nem szakmabeli barátaival társalogva az előadásra érkező közönség füle hallatára „Mamuth”-nak nevezte őt. A vádlottat felmentették, arra hivatkozva, hogy az „szüntelenül Mamuthtal vitzelt”.

Az előadások felfokozott lelkiállapotában a férfiszínészek sem mindig kímélték egymást, sőt legtöbbször ők voltak azok, akik a művészeti és a technikai személyzet tagjaival is vitába keveredtek. A prózai tagozat két vezető színésze egyszer például játék közben a színpalak mögött szólalkozott össze: „Egresi Gábor, és Lend-

vay Február 13-an Két anya gyermeke előadása alatt becsület sértő kifejezésekkel illették egymást”. A bíróság így határozott vétségükkel kapcsolatban: „Egresi Gábor a 27. törvény cikk nyomán mint felingerlett három xros [krajcáros] Lendvay pedig mint ok ado hat xros [krajcáros] büntetésben marasztaltattak.” Egy más alkalommal Egressy a színházi szabót durva kifejezésekkel illette, legazemberezte. A vita abból fakadt, hogy szerinte a szabó az egyik ruhadarabot nem készítette elő megfelelően, s emiatt a színész nem öltözött fel az előadás kezdetéig, így hét óra helyett csak fél nyolckor tudták elkezdni az előadást. A színi törvényszék a szabót nem, a színészt viszont a késés és az illetlen viselkedés miatt is megbüntette.

A belső színházi törvénykönyvek rendelkezései, különösen a büntetési tételek mai nézőpontból szemlélve sokszor ridegnek és túlszabályozottnak tűnnek. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek nem autokratikus, a színiigazgató által egy személyben gyakorolt büntető ítélezések voltak. A rendszer a társulat aktív részvételével működött, a bírakat a színészek választották maguk közül, 1842-től magának a törvénykönyvnek az összeállításában is szerepük volt. Ez a helyzet arra enged következtetni, hogy a szabályozás valóban a mindennapi élet, a mindennapi munka által felvetett problémákat törekedett orvosolni, bizonyos mértékig önszabályozásnak, önkormányzatnak is tekinthető. A fennmaradt

jegyzőkönyvekből kiderül, hogy az alkalmazási gyakorlat inkább rugalmas, mint mechanikus volt, a döntéseket a személyekhez és a helyzetekhez is igazították. A legtöbb vétség mérleget, külön elbírálást igényelt és kapott.

A folyamatosan bővülő törvénykönyvek tanúsága szerint bő tíz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy kiderüljön, mekkora és milyen összetételű művészi és technikai személyzet képes megbirkózni a mindennapos üzemmenet tennivalóival, miként lehet egyre pontosabban azonosítani a működést belülről nehezítő mulasztásokat és problémákat, illetve hogyan lehet megpróbálni kiküszöbölni őket. A Nemzeti Színház előtt nem létezett hasonlóan nagy és jelentős kulturális intézmény, mégis, előzetes tapasztalatok híján is képesek voltak kialakítani működőképes munkarendet, és be is tartatni azt. Az 1837 és 1848 között megteremtett gyakorlat tovább élt, a törvénykönyvek és a törvényszéki jegyzőkönyvek a 19. század későbbi évtizedeiben is vallanak a színház hétköznapijairól, magánéletéről, a kultúrák mögötti világról.

(Az írás a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A szerző irodalom- és színház-történész, a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központjának tudományos munkatársa, írása a Bajai Honpogár-estek keretében 2025. március 21-én elhangzott előadáshoz kapcsolódik.) ■

## A Bajai Honpogár-estek ütemterve és tervezett tematikája, 2025/26

1. **Gábor Emese** portrészobrász, arc-konstruktor: *Szemtől szemben uralkodóinkkal – III. Béla király és más történelmi személyiségek arc-rekonstrukciója*. Tervezett időpont: 2025. szeptember 26.

2. **Jérémy Floutier** történész, Franciaország tiszteletbeli konzulja: *Erdély az 1945 és 1990 közötti román és magyar tankönyvekben/ A francia sajtó Magyarországról alkotott képe Szarajevótól Trianonig*. Tervezett időpont: 2025. október 17.

3. **Hegy Ádám** egyháztörténész: *Baja történetének iratai Szerbiában*. Tervezett időpont: 2025. november vége

4. **Bencsik Péter** történész: *Erőszak Magyarország államhatárain 1945 és 1956 között (Tiltott határátlépések és megtorlásuk az ötvenes évek Magyarországon) Sikeres és hihetetlen menekülés a vasfüggönyön át Berlintől Szegedig*. Tervezett időpont: 2026. december

5. **Szilágyi Zsófia** irodalomtörténész: *Móricz és naplója/ Elvágódó nők az iroda-*

*lomban / Érettségi találkozó/bankett az irodalomban*. Tervezett időpont: 2026. január

6. **Geszvein Erika** pszichológus: *Érzemi hullámok – érzelmszabályozás a mindennapokban/ Traumáink nyomában – traumafeldolgozás az idegrendszer támogatásával*. Tervezett időpont: 2026. február

7. **Fedeles Tamás** történész: *Nekünk Mohács kellett? A magyar-oszmán viszony 1521 és 1526 között*. Tervezett időpont: 2026. március

8. **Halász Réka** klinikai szakorvos: *Szeresd a májad! – Májbetegségekről az alkoholon innen és túl*. Tervezett időpont: 2026. április

9. **Laczkó András** irodalomtörténész: *A mohácsi csata 18-19. századi irodalmi reprezentációi/ Dugovics Titusz 19. századi (irodalmi) ábrázolásairól/ A magyar történelem képe és a nemzeti panteon a neoabszolutizmus kori versantológiákban*. Tervezett időpont: 2026. május

## Főszerepben: a bab

### Szünder Dezső

■ Sok szeretettel köszöntöm a Kedves Olvasót a nyári szünet utáni első lapszám-ban! Reményeim szerint mindenki túl van már a nyaraláson, néhány kerti grillpartin és néhány átmulatott éjszakán is. Bár a szigorúan vett nyaralás nekem idén is elmaradt, azért pihenni igyekeztem magam is. Ez idő alatt persze számtalan remek gondolat jutott eszembe a gasztronómia kapcsán. A grill még várat magára, talán jövőre, addig is igyekszem megtalálni az ideális BBQ-szószt. Már vannak ötletek, és ha minden összeállt, akkor természetesen közkinccsé teszem. Ami pedig az átmulatott éjszakát illeti, hát olyan is volt idén nyáron.

No, de vissza a konyhába! Az eltelt 1-2 hónap alatt számtalan étel készült kis konyhámban, leginkább szezonális fogások, amelyeknek nagy részét Olvasóink is megismerhetik majd a jövő évi lapszámok valamelyikében. Azért nem most, mert sok hozzávalójuk már nem elérhető. Most inkább koncentrálnék két olyan receptre, melynek alkotói megtalálhatók az év bármely szakában hazánkban is. A húst ezúttal kicsit mellőzzük, persze ez nem azt jelenti, hogy a fogások nem lesznek laktatók, sőt! A mostani szám gasztronómiai főszereplője a bab, amely a hazai és külföldi étkezésnek is kedvelt alapanyaga. Nálunk is számtalan fajtája terem, ha pedig éppen nincs szezonja, akkor marad belőle a száraz vagy éppen a konzerv változat – egyik sem rosszabb választás, ha már éppen nincs friss. Egészségügyi hatásait tekintve is remek étel-alapanyag, hiszen fehérjetartalma kiemelkedő, ezért aztán a vegetáriánus étrendet követők fontos zöldsége. Ezen túl rostokban gazdag, emésztést segítő hatású, ugyanakkor fogyasztása után hamar kialakul a teltségérzet, ami fogyókúrások életében fontos szempont. Mértékkel a cukorbeteg-gek is bátran fogyaszthatják, hiszen lassan felszívódó keményítőket tartalmaz, glikémiás indexe alacsony. Talán kevesen tudják, ezért nem árt megemlíteni, hogy a nyers bab lektintartalma miatt mérgező, ezért felhasználás előtt mindig alaposan meg kell főzni.

Magyarországon elsősorban a bableves, különösen a Jókai-bableves miatt ismert, de készítünk belőle gulyást, sóletet, használjuk salátába, és még számtalan helye van a hazai étkezési kultúrában. De nemcsak a hazai konyha használja szívesen, a



most bemutatandó két étel az olasz és a spanyol gasztronómiát dicséri, jó szívvel ajánlom mindenkinek, különösen azoknak, akik úgy vélik, hogy hús nélkül az étel nem étel.

#### Ribollita – rusztikus toszkán bableves

Vágjunk apróra egy fel vöröshagymát és egy póréhagyma fehér részét. Olívaolajon pároljuk meg őket lassú tűzön 10 perc alatt. Adjunk hozzá 3 gerezd apróra vágott fokhagymát, 3 db kis kockára vágott sárgarépat és ugyanennyi szárzellert. Pároljuk tovább 10 percig. Ezek után adjunk hozzá 400 g, nem túl kis darabokra vágott, érett paradicsomot, sózzuk, borsozzuk, tegyük hozzá 3 kis kakukkfűág lecsipkedett leveleit és 2-3 babérlevelet. Kevergessük 5 percig, aztán mehet bele egy negyed fej fodros kelkáposzta vékony csíkokra vágva, 3 db burgonya kockázva. Adjunk a zöldségekhez kb. 1 liter zöldség alaplevet vagy vizet, főzzük, amíg a burgonya már szinte teljesen megpuhult. Botmixerrel pürésítünk 200 g főtt vagy konzerv fehérbabot, keverjük a levesbe, majd adjunk hozzá 300-400 g fehérbabot, szintén főzve vagy konzervként. Keverjük el, főzzük még maximum 10 percet, és készen is vagyunk.

Tálaljuk 1-2 kis szelet kovászos kenyérré mervé, vagy a kenyeret bele is tépkedhetjük falatnyi darabokban a tányérunkba.

#### Frijoles borrachos – spanyol részeges bab

Csikozzunk fel 4 szelet bacont egy nagyobb lábosban, olívaolajon olvasszuk zsírára, majd pároljunk benne puhára 1 fej apróra vágott vöröshagymát és 2-3 gerezd fokhagymát. Amikor a hagyma már üveges, és a fokhagyma illata is érződik, akkor tegyük bele 3 darab apróra kockázott paradicsomot és 2 evőkanál sűrített paradicsomot, keverjük el a hagymás alappal. Öntsünk bele 0,5 liter barna sört és 800 g főtt fehérbabot vagy ennek megfelelő mennyiségű konzervet. Fűszerezzük bátran: ½ kávéskanál őrölt csili, 1 kávéskanál oregano, 1 kávéskanál római kömény, só, bors, de mindenkinek egyéni ízlése szerint, különösen a csili. Végül szórjunk bele 1 evőkanál barna cukrot is. Főzzük 30 percet, majd tálaljuk frissen vágott korianderrel, kanalazzunk rá egy kanálnyi tejfölt, és kínáljunk mellé 1 gerezd lime-ot is.

Jó étvágyat kívánok! ■

